

RAHVAKULTUURI
K E S K U S

Vaimse kultuuripärandi töölehed

Abiks õpetajale traditsiooniliste teadmiste ja oskuste
lõimimisel ainetundidesse

2014

Sisukord

Alusharidus. „Videvikutund. Lugu õpetab ja toidab hinge“	1
Ajalugu. „Sünd ja surm“	7
Geograafia. „Metsa kasutamine ja sellealased töökspidamised“	17
Kirjandus. „Koha- ja tekkemuistendid“	25
Kodundus. „Angerjasupp Saaremaa moodi“	36
Kunstiõpetus. „Kohavaim“	40
Käsitöö. „Paber- või kaltsunuku valmistamine“	44
Loodusõpetus. „Puuliikide tundmine ja kasutamine Eesti rahvakultuuris“	47
Muusikaõpetus. „Regilaul. Laulu loomine“	51
Teatriõpetus. „Kõnekäänud ja fraseologismid“	54
Töö- ja tehnoloogiaõpetus. „Nuga kui puidu töötlemise vahend“	61
Usundiõpetus. „Kodukandi pühad paigad ja nendega seotud pärimus“	65
Ühiskonnaõpetus. „Rahvameditsiin enne ja nüüd“	69

Videvikutund. Lugu õpetab ja toidab hinge

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Alusharidus

Egle Remm, Tartu Lotte Lasteaed

Vaimne kultuuripärand hõlmab selliseid põlvest põlve edasi antud teadmisi, oskusi, kombeid ja tavasid, mis on kogukondadele ka praegu olulised. Kuidas on lood videvikutunniga? Lasteaia kogukonnal, kes on lähedal perekogukonnale, on oluline roll selle tava hoidmisel. Ja uskuge, see meeldib kõigile. Hea jutustuse korral ei jää ükski kuulaja passiivseks, vaid kuulab lugu aktiivselt, mõtestades ja otsides selles oma käitumiseks malle.

Videvikutund — ammuvaegse kombe kohaselt lõpetati neljapäeva õhtuti päevavalguse kustudes töö ja istuti siis tares *hämari*ku *häbenema*. Videvikutund tähendas perele mõnetunnist puhkust õhtul pärast loomade talitamist kuni valguse süütamiseni. See oli aeg, mil pere oli koos. Räägiti muistelugusid, aga ka tõestisündinut — oma ja teiste elujuhtumusi, jutustati positiivsetest ja negatiivsetest tegelastest. Siin lauldi vaikselt, siin sai laps olla ema või vanaema soojas süles, siin oli sõnadega kirjeldamatut koduhõngu. Neis õhtutundides oli midagi omalaadset.

Allikas: Peegel, J. (2000, märts 31). VIDEVIK ja mis sellest leida on. *Videvik*. 13/470.

<http://www.videvik.ee/470/vide.html>

Lasteaias videvikutundi pidades tutvustame lastele omakultuuri olemust kolme valdkonna kaudu:

- 1) seotus loodusega ehk looduslähedus, mida saame käsitleda kolmel tasandil: perekond, kodumaa, maailm;
- 2) seotus teiste inimestega ehk kollektiivsus: perekond, ühiskond, maailm;
- 3) seotus esivanematega ehk traditsioonilisus: isiklik mälu, teadmised ehk kogukondlik mälu, keel (maailmapilt ja kultuuriline mälu).

Videvikku pidades saame käsitleda erinevaid teemasid (nt kuidas me mõtestame ööpäeva), viia läbi vaatlus-ülesandeid (kuidas on aegade jooksul mõõdetud ja arvestatud aega), tutvustada lastele laulumänge jpm. Üks on kindel — kui need teemad on lugude kaudu edasi antud, saame hoida järjepidevust — esivanematelt päritud teadmisi.

Tööleht on mõeldud kasutamiseks nii alushariduses kui ka I kooliastmes (nt pikapäevarühmas, mõne ühisürituse osana vms).

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

suuline pärimus

traditsioon, tava, komme

endast lugupidamine

rahvajutt

muinasjutt

pajatused

muistendid

naljandid

Videvikutund „Muistne lugu“...

... aitab õpetada lastele emotsionaalseid oskusi ja laiendada emotsioonidega seotud sõnavara. Videvikutund Tartu Lasteaias Lotte. Fotod: Anne Oona.

... arendab lastes rahvusliku kultuuri tunnetust, sõnavara rikkust, keelekasutust. Alguslaul „Muinasjutumaa“.

... arendab laste oskusi üksteist kuulata ja teistest lugu pidada.

... aitab tekitada sidet elava ja elutu vahel. Künula – valguse ja elujõu allika – süütamine.

... annab teadmisi looduse rütmidest ja seaduspärastustest, arendab erinevaid meeli.

... näitab, kui oluliseks on peetud vanema põlvkonna elutarkust ja kuidas seda põlvest põlve on edasi kantud. Rännak lugude maailma, kohtumine mineviku ehk eilse päevaga, oleviku ehk tänase päevaga ja tuleviku ehk homse päevaga.

... õpetab rahvatraditsioone, kombeid, uskumisi, tõeks-pidamisi. Kambris astudes võtan jalanõud jalast ja teretan: „Tere, tere, kambrike!“

... tutvustab lastele vana kommet perekonna ja sõprade ringis videvikutundi veeta. Lõpulaul „Veere, veere, päevakene“. Künula kustutamine künlakübaraga, et mitte ära puhuda soojust ja valgust.

aastarütm

ööpäeva mõtestamine

vaikus

kuulamine

ühthoidmine

sõna jõud

Õpiväljundid

Programmi läbinud lapsed:

1) on õppinud käsitlema omakultuuri kolme valdkonna kaudu:

- ◆ seotus loodusega ehk looduslähedus,
- ◆ seotus teiste inimestega ehk kollektiivsus,
- ◆ seotus esivanematega ehk traditsioonilisus;

2) on videvikutunni tegevuste kaudu arendanud kuulamis- ja arutlusoskust, rikastanud sõnavara, metafoorset ja kujundlikku mõtlemist;

3) oskavad tunnetada ümbrust erinevate meelte abil;

4) väärtustavad eesti kultuuritraditsioone ning arvestavad teiste kultuuride eripäraga.

Soovitused õpetajale

Loos peab olema põnevust – algus ei tohi lõppu reeta (nt „Täna ma räägin teile, kuidas hunt Punamütsikese ära sõi ning kuidas ta hundi kõhust välja pääses“). Lugege läbi O. Schihalejevi artikkel „Narratiivid väärtuskasvatuse teenistuses“ (2012). Kindlasti tehke koostööd muusika-õpetajatega. Neilt saab häid soovitusi. Kasutada võib ka erinevaid loodushääli. Õpetaja võib taustamuusika ka ise kokku panna. Tasub kasutada erinevaid rahvapille (pärmupill, kuuekeelne kannel jne). Abivahendina võib kasutada ka mõnda käpiknukku.

Viited

Siit leiab sissejuhatavat ja lisamaterjali teema kohta, mõistete lahtiseletuseks näiteid ja muud infot:

- ◆ Rahvakultuuri Keskuse Jutukool.
www.rahvakultuur.ee/?s=5
- ◆ Raud, A., Kotli, A. (2010). *Kiri kari: raamat kiriloomadest ja kirilindudest*. Viljandi: Eesti Loomeagentuur.
- ◆ Sarv, M. (2012). *Sõna jõud*. Tallinn: Pilgrim.
- ◆ Schihalejev, O. (2012). Narratiivid väärtuskasvatuse teenistuses. Rmt. O. Schihalejev (Koost.). *Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses – miks ja kuidas?* Tartu, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 25-35.
- ◆ *Taevane pulm: Eesti rahvajutud*. (2006). Koost. P. Päär, A. Tärnpu. Tallinn: Tiritamm.
- ◆ Valter, E. (2004). *Pokulood*. Tartu: Elmatar.
- ◆ Vilbaste, K. (2012). *Ilmamängud: 64 lustakat rahvapärimuslikku õuemängu*. Tallinn: Koolibri.

Muusikasooitusi

- ◆ Ansambel Vägilased kodulehekülj.
<http://182608.edicypages.com/kuula-vaata>
- ◆ *Eesti rahvamuusika antoloogia*. (2003). Koost. H. Tampere, E. Tampere, O. Kõiva. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- ◆ Viljandi pärimusmuusika ait, plaadid.
<http://www.folk.ee/ait/pood/plaadid>

Kooliaste: alusharidus, põhikooli I aste

Ainetundide arv: ajakulu ettevalmistusteks 48 tundi (vt ülesande kirjeldust).

Õpikeskkond: luua erinevaid meeli arendavad keskkonnad: mõnusad kohad akna all, et saaks jälgida valguse muutumist; hämaramad kohad, et saaks kuulata vaikuse hääli. Kui on võimalik, siis võib videvikutundi ka õues pidada.

Ülesande kirjeldus

Sissejuhatus (vt näidised Lisa 1 ja 2)

Järgmisi tegevusi võib kasutada eraldi või tervikprogrammina.

1. Ettevalmistatud keskkond, kus videvikutundi pidada, lood, mida rääkida, vahendid, mida tahetakse kasutada (8 tundi) (näide Lisa 3).
2. Ettevalmistused jutuvestmisürituste korraldamiseks (8 tundi).
3. Ettevalmistused pööripäevade tähistamiseks (8 tundi).
4. Ettevalmistused perepäevade tähistamiseks (8 tundi).

Lisaks on abiks täiendavad materjalid ja perede kaasamine.

1. Ettevalmistatud kaustad, kuhu lapsed hakkavad kujundama oma videviku albumit (8 tundi).
2. Ettevalmistatud üleskutse — kirjakesed vanematele ja peredele, erinevate ürituste ja tegevuste jaoks erinevad (8 tundi) (Lisa 2).

Teema tundmaõppimine

1. Videvikutunni pidamine üks kord nädalas (soovitavalt neljapäeval päeval, sest see oli heaendeline päev) (kestvus 1 x 25-45 minutit, olenevalt vanusest).
2. Tähistada ja seeläbi muuta traditsiooniks jutuvestmisüritused, milleks on:
 - ◆ 20. oktoober – rahvusvaheline ettelugemise päev (25-45 minutit, olenevalt vanusest);
 - ◆ 30. november – andresepäev – eesti jutuvestmispüha (25-45 minutit, olenevalt vanusest);

- ◆ 14. märts – emakeelepäev (25-45 minutit, olenevalt vanusest);
- ◆ 2. aprill – rahvusvaheline lasteraamatupäev (25-45 minutit, olenevalt vanusest).
- ◆ Pööripäevade tähistamine (25-45 minutit, olenevalt vanusest).
- ◆ Perepäevad (kuhu on kutsutud rühma vanemad või vanavanemad pajatama pajatusi) (25-45 minutit, olenevalt vanusest).

Väljund, lahendus (10 tundi)

- ◆ kujunevad välja videvikutunni ja jutuvestmisega seotud kombed;
- ◆ valmib iga lapse ja õpetaja videviku album (see võib sisaldada jutte, loetelu peres tähistatavatest tähtpäevadest, pilte, fotosid, esemeid jne);
- ◆ toimub videviku albumite väljapanek;
- ◆ õpetaja võib lisada oma väljundeid.

Hindamine (5 tundi)

Hindamise korraldamisel peaks lähtuma hindamiskriteeriumitest, mis on koolis või lasteaia õppekavas antud. Koolis on kõige parem kasutada õppetegevust toetavat hindamist.

Töölehe lisa 1. Näidis: üleskutse vanematele

Laulvad Liivad

Kord ammustel aegadel elanud Peipsi voogudes veekarva silmade ning liivakarva juukseahludega Näkk. Harva märkas teda inimesesilm. Juhtus siiski, et nooruke kalamees kaunist neitsit nägi, kes õnnetul kombel noota kinni jäänud. Näki käed said küll vallale päästetud, kuid armastus vangistas mõlema südamed. Taevataadi poolt oli aga seatud kord, et ei võinud inimene veehaldjat, veel vähem too inimest armastada. Vihahoos moondanud ta sõnakuulmatu näki liivaks, lubamata tollel iial inimestega kõnelda. Laulmist ei keelanud ta temale aga mitte. Tänapäeval lebab õnnetu näkk liivaks moondununa ja laulab inimestele, kes temal kõnnivad. Või olnud hoopis nii, et meeleheitel moondanud näkk end liivaks, et tunda Kallima puudutust ja laulda tollele kauneimaid viise. Tänapäeval lebab ta seal, Peipsi põhjaranniku liivas, lauldes neile, keda suur armastus ees ootamas.

Kens, K. (2005). Peipsi nõid Laana. Tartu: Atlex.

Käies ringi Eesti laulvatel liivadel, on teilgi võimalik leida oma laulva liiva lugu, kuulda omamoodi liivalaulu ja jäädvustada fotokaamera abil tore rannapilt. Kuigi suvi on meiega hüvasti jätmas, on kaunis sügis, mis ootab meid end imetlema, alles ees. Võtkem perega ühiselt aega, et minna Eestimaa kauneid randu avastama.

Mis on laulev liiv?

Kust leida laulvat liiva?

Milline näeb välja laulev liiv?

Millist häält teeb laulev liiv?

Just nendele ja paljudele teistele mererandadega seotud küsimustele saame koos leida vastuseid osaledes projektis „Laulev Liiv“.

Loovusõpetaja palub pere ühisest väljasõidust loodusesse kaasa toodud lood tuua lasteaeda.

Toremaid elamusi looduses ja lustakat kaasaelamist!

- ◆ NB! Üleskutse keerati rulli ja pandi tühja pudelisse. Pudelil oli etikett, kuhu lapsed said kirjutada oma nime, kuupäeva, millal nad perega väljasõidul käisid, ja ranna, mida nad külastasid. Pudelisse võis laps pisut liiva panna.

Töölehe lisa 2. Näidis: tegevuse konspekt (näide pärineb Tartu Lasteaed Lotte loovusõpetaja tegevuskavast)

Aasta teema: Lotte vikervärviline maailm

Kuu teemadeks: värvid, iga kuu ise värvi (punane, pruun, must, valge, lilla, sinine, hall, kollane, roheline, roosa, oranž, kuldne).

Näide ühe tunni konspektist

September: mihklikuu, punane

Valdkond: videvikutunni pidamine

Laste vanus: 6-7

Tegevuse toimumise aeg ja koht: neljapäev, lasteaia rehetuba

Tegevuse toimumise kellaeg: 15.30

Eesmärgid:

- ◆ laps tuletab meelde videvikutunni traditsioonid;
- ◆ laps kuulab kuu tunnusmuinasjuttu „Punane“;
- ◆ laps osaleb ühises vestlusringis teemal „Suvised lõkkeõhtud sõpradega“;
- ◆ laps oskab väljendada oma emotsioone, kasutades erinevaid meeli.

Vahendid: valguse ja soojuse küünal, punane suur lõngakera ja kahe lapse peale väikseid lõngakerasid, kirjalikud üleskutsed vanematele.

Ettevalmistus: lõngakerad kahe lapse peale, üks suur lõngakera endale, ümbrikuga üleskutse vanematele. Võib olla rühma/klassi peale üks ja selle võib rühma/klassi uksele panna või lasteaia/kooli kodulehele üles seada. Kõige atraktiivsem on siiski igale lapsele (perele) isiklik üleskutse.

Töö käik

Sissejuhatus: üheskoos alguslaulu laulmine. Süüdatakse valguse ja soojuse küünal.

Põhiosa

- ◆ lugude jutustamine, lapsed kuulavad;
- ◆ soovi korral saab iga laps sõna (selleks on hea appi võtta jutukera või mõni muu tähis), et rääkida oma kogemustest seoses punase värviga;
- ◆ paari peale on üks lõngakera, millest iga laps saab endale oma lõngakäbliku teha.

Kinnistav osa: õpetaja jagab õpetussõnu punase värvi kohta.

Lõpetav osa

- ◆ õpetaja jagab kätte peredele mõeldud aastaplaani ja esimese ürituse üleskutse;
- ◆ lauldakse lõpulaul;
- ◆ kustutatakse valguse ja soojuse küünal.

Sünd ja surm

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Ajalugu

Hanna-Liis Kaarlõp-Nani, UNESCO Eesti rahvuslik komisjon

Tööleht toetab sünni ja surmaga seotud traditsioonide, teadmiste ja oskuste märkamist. Elu on protsess, mille algus on tinglikult sünd ja lõpp surm. Aga millal ikkagi algab elu ja mis on enne sünni ning mis saab inimesest pärast surma? Vastused nendele küsimustele on eri aegadel ja kultuurides olnud erinevad. Kui budist usub taassünni, siis kristlane sellesse, et surmale järgneb paradiis või põrgu. Tänapäeva Lääne ühiskonnas räägime sünnist kui rõõmusündmusest, surmast kõnelemist püüame aga üldse vältida. Meie suhtumine nendesse inimeseks olemise põhiküsimustesse defineerib selle, kes me oleme, ja määrab, millisel viisil elame, kuidas sünni ja surma suhtume ja milliseid sünni ja surmaga seotud kombeid ja traditsioone oluliseks peame.

Eestlased uskusid, et kui enne tulevase lapse sünni panna voodikoti alla kirves, sünnib poiss, kui aga nõel, siis tüdruk. Igal juhul tähistati lapse sünni pidustuste ehk varudega. Eestlaste surmaga seotud traditsioonidest oli suur osa keskendunud selle tagamisele, et lahkunu teed koju tagasi ei leiaks ning kodukäijaks ei tuleks.

Tööleht koosneb ülesande kirjeldusest ja järgmistest lisadest: materjalid rühmatöö jaoks teemal „Eestlaste sünni ja surmaga seotud traditsioonid“; intervjuu-

küsimused perekondlike sünni ja surmaga seotud traditsioonide uurimiseks; küsimused, mis toetavad surnuaia külastust; tööleht koomiksi joonistamiseks.

Teema mõistmist saab õpetaja hinnata pereliikmetega teemal „Sünd ja surm“ (vaata Lisa 2 küsimusi) läbi viidud intervjuude kaudu. Olenevalt kooliastmest võib intervjuu tulemused vormistada koomiksina (II kooliaste) (koomiksi põhi Lisa 4), esitluse või videona (III kooliaste) või miniuurimusena (III kooliaste). Samuti võib õpetaja hinnata õppekäiku kohaliku surnuaeda, kus õpilased võivad täita teemakohast töölehte, mille vastuseid tuleks kindlasti hiljem klassis analüüsida (Lisa 3).

Kas teadsid?

Judaist, protestant ja katoliiklane arutavad, millal algab elu. Protestant ütleb, et keerukas on elu täpset algust defineerida. On see lapse sünni, munaraku viljastumise hetke või hoopis 12. nädal? Katoliiklane kostab vastu, et mis siin keerulist on, asi on väga lihtne. Elu algab munaraku viljastamise hetkel. Judaist kuulab neid kahte kõnelemas ja sõnab naerdes: „Mis te siin arutate, elu algab siis, kui lapsed kodust ära lähevad!“

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

noorus

vanadus

sünd

surm

teisipoolsus

elu

katsikud

matused

munaraku viljastumine

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ kirjeldab näiteid tuues Eesti rahvakultuuris levinud sünni ja surmaga seotud kombeid;
- ◆ märkab ja analüüsib oma pere sünni ja surmaga seotud traditsioone ja kombeid viies läbi perekonnaliikmetega intervjuud, mille tulemused vormistab koomiksi, esitluse või lühivideona;
- ◆ märkab ümbritsevat kultuuriruumi ja väärtustab seda ühe kogukonna jaoks olulise surnuaia näitel.

Seos õppekava ja ajaloo ainekavaga

Toetatakse väärtuspädevust, II kooliastme teemat „Eluolu: elu linnas ja maal, kultuur ja traditsioonid, nende muutumine ajas“ ja ajaloo ainekava õppe- ja kasvatuseesmärke:

- ◆ tunneb huvi mineviku vastu;
- ◆ väärtustab kultuurilist mitmekesisust ning oma rolli kultuuripärandi säilitajana ja edasikandjana ning määratleb end oma rahva liikmena;
- ◆ tunneb ja kasutab erinevaid õpivõtteid, tekstiliike ja teabe-allikaid, väljendab oma teadmisi ning oskusi suuliselt ja kirjalikult ning kasutab õppetegevuses IKT vahendeid.

Soovitused õpetajale

Teemat võib käsitleda kas kahes tunnis (1. sissejuhatav rühmatöö tund, 2. tund, milles analüüsitakse rühmatöö tulemusi) või viiest tunnist koosneva teemaplokina. Arvestada tuleks, et surm võib mõne õpilaste jaoks olla tundlik teema. Võimalik on, et uurimise käigus kujuneb välja ka õpilase loov- või uurimustöö teema. Koomiksi joonistamisel võib teha koostööd kunstiõpetuse õpetajaga.

Viited

Videod

- ◆ Parijõgi, A., Hellerma, J. (2013). *Ajalik ja ajatu. Sünd ja surm, surm ja sünd*, 1. ERR. <http://arhiiv.err.ee/vaata/ajalik-ja-ajatu-sund-ja-surm-surm-ja-sund-1>
- ◆ Parijõgi, A., Hellerma, J. (2013). *Ajalik ja ajatu. Sünd ja surm, surm ja sünd*, 2. ERR. <http://arhiiv.err.ee/vaata/ajalik-ja-ajatu-sund-ja-surm-surm-ja-sund-2/>
- ◆ Parijõgi, A., Hellerma, J. (2013). *Ajalik ja ajatu. Sünd ja surm, surm ja sünd*, 3. ERR. <http://arhiiv.err.ee/vaata/ajalik-ja-ajatu-sund-ja-surm-surm-ja-sund-3/>
- ◆ Parijõgi, A., Hellerma, J. (2013). *Ajalik ja ajatu. Sünd ja surm, surm ja sünd*, 5. ERR. <http://arhiiv.err.ee/vaata/ajalik-ja-ajatu-sund-ja-surm-surm-ja-sund-5/>

Internetiallikad

- ◆ Õunapuu, P. (2000). *Rahvakultuur. Eluring*. *Estonica*. Entsüklopeedia Eestist. <http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Eluring/>
- ◆ Õunapuu, P. (2000). *Rahvastik. Perekond ja laste sünd*. *Estonica*. Entsüklopeedia Eestist. [http://www.estonica.org/et/%C3%9Chiskond/Rahvastik/Perekond ja laste s%C3%BCnd/](http://www.estonica.org/et/%C3%9Chiskond/Rahvastik/Perekond%20ja%20laste%20s%C3%BCnd/)
- ◆ Õunapuu, P. (2000). *Rahvakultuur. Surm*. *Estonica*. Entsüklopeedia Eestist. <http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Surm/#>

Kooliaste: põhikooli II ja III aste

Ainetundide arv: 5 tundi (1 tund sissejuhatuseks, 2 tundi õppekäiguks, 1 tund õppekäigu ja esimese tunni tulemuste analüüsiks, 1 tund kodutööna antud miniuurimuse/esitluse/video esitluseks).

Materjalid, töövahendid: töölehe lisad.

Õpikeskkond: klassiruum, lauad paigutatud rühmatööks. Esitlustehnika kasutamise võimalus. Lisaks õppekäik surnuaeda.

Ülesande kirjeldus

Sissejuhatus

1. Õpetaja tutvustab teemat ja tunni eesmärgid ning küsib õpilastelt, mis emotsioonid ja traditsioonid neil sõnadega *sünd* ja *surm* seostuvad, ning palub õpilastel neid nimetada. Seejärel rõhutab, et sünd ja surm on loomulikud elu osad. Õpetaja peaks silmas pidama, et klassis võib olla õpilasi, kelle jaoks on surma teema tundlik, võimalusel võiks vältida nende õpilaste sattumist rühmatöö ajal V ja VI rühma.
2. Õpetaja palub õpilastel joonistada ajatelg ning kanda sellele ajalises järjekorras järgmised mõisted: *noorus, vanadus, sünd, surm, teispoolsus, elu, katsikud, matused, munaraku viljastumine*.
3. Arutelu paarilisega.
 - ◆ Kas neid sündmusi oli ajateljele lihtne paigutada? Milliseid sündmusi oli kõige keerulisem ajateljele kanda? Miks?
 - ◆ Milliseid sündmusi sooviksid veel sellele ajateljele kanda? Milline võiks olla sinu vanaema/vanaisa poolt tehtud ajatelg?
 - ◆ Vaata ajatelge ning vasta järgmistele küsimustele:
 1. Millal algab sinu arvates inimese elu?
 2. Mis saab inimesest pärast surma?

Arutelu lõppedes palub õpetaja jagada õpilastel seisukohti üle klassi, pakutud vastusevariandid analüüsitakse klassis läbi.

Pärast arutelu toob õpetaja välja, et nagu klassi arutelust (loodetavasti) selgus, võivad inimesed nendele küsimustele vastata väga erinevalt. Samas, vastused kahele viimasele küsimusele määravad selle, kes me oleme, milline on meie ühiskond (vrd nt Vana-Egiptus, Kreeka, Rooma, keskaeg, budism, Eesti rahvausund, tänane Eesti) ja nende sündmustega seotud tavad ja kombad. Järgnevalt keskendume traditsioonilisele Eesti sünni- ja surmakombestikule.

Uurimine ja teema tundmaõppimine

Rühmatöö sikk-sakk meetodil teemal sünd ja surm Eesti rahvakultuuris. Rühmatöökõks vajalikud materjalid toodud Lisas 1. Oluline, et rühmas oleks vähemalt kuus liiget, see on vajalik sikk-sakk meetodi toimimiseks.

Väljund, lahendus

Väljund (ehk õpetaja suunab pärast sissejuhatavat tundi õpilased tegema vähemalt ühte nimetatud tegevustest):

1. Intervjuu pereliikmetega teemal „Sünd ja surm“ (vaata Lisa 2 küsimusi). Olenevalt kooliastmest võib intervjuu tulemused vormistada:
 - ◆ koomiksina (II kooliaste) (koomiksi põhi Lisa 4),
 - ◆ esitluse või videona (III kooliaste),
 - ◆ miniuurimusena (III kooliaste).
2. Õppekäik kohaliku surnuaeda, õpilased võivad täita teemakohast töölehte, mille vastuseid tuleks kindlasti hiljem klassis analüüsida. (Lisa 3).

Olenemata sellest, kas õpetaja käsitleb teemat ühes tunnis või pikema teemaplokina, tuleks teema lõpus tulla tagasi esimeses tunnis püstitatud väite juurde, et vastused küsimustele, millal algab elu ja mis saab pärast surma, defineerivad selle, kes me oleme ja mida ning kuidas nende sündmustega seoses väärtustame. Millised on sünni ja surmaga seotud traditsioonid õpilaste kogemuse põhjal täna ja kuidas need muutunud on? Millest need muutused on olnud mõjutatud?

Hindamine

Oluline on õpilastele eelnevalt tutvustada, mille alusel tööd hinnatakse. Hindamismudeli võib õpetaja välja töötada ise või kasutada mõnda olemasolevat. Inspiraatsiooni hindamismudeliteks:

<http://opetaja.edu.ee/hindamismudelid/>

Töölehe lisa 1. Rühmatöö materjalid teemal „Sünd ja surm“.

Ülesande lõpus olevat kokkuvõtvat tabelit tuleks paljundada igale rühmale, tähistades vastava rühma rea tugevamas kirjas.

I rühm. Enne sündi

Lugege rühmas läbi allikas teemal „Sünnikombed enne sündi“ ja kirjutage kokkuvõtvasse tabelisse välja kõige olulisem mõte. Seejärel arutage, mis on tinginud nende traditsioonide muutumise.

Sünnikombed algasid juba lapse viljastamisest. Kui sooviti, et tulevane laps oleks poiss, pandi kirves voodikoti alla, tüdruku puhul aga nõel. Hool lapse eest kajastus keerulises käskude-keeldude süsteemis, millega lapseootel naine pidi arvestama. Paljudel tabudel oli ka otsene praktiline põhjendus. Vältimaks puudusi ja vigu lapse välimuses ja iseloomus, olid naisel keelatud mitmed toimingud. Pärimus keelas rangelt ehmatamise, vihastamise, tülitsemise, aga ka naermise. Karmilt olid keelatud kõik tegevused, mis võisid põhjustada venitamist või põrutamist. Osades keeldudes oli tegu analoogiamaagiaga. Näiteks pesu pestes ei tohtinud naine põlle märjaks teha, muidu hakkab laps alla tegema. Kõige üldisem, osalt tänase päevani kehtiv uskumus oli, et kui lapseootel naine tulekahju nähes ennast käega puudutab, siis tekib lapsel sinna kohta tulekahjumärk. Kehtis kindel seisukoht, et kui lapsel oli midagi viga, siis oli ema millegi vastu eksinud.

Õunapuu, P. (2000). Rahvakultuur. Eluring. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. (<http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Eluring/>).

II rühm. Sünd

Lugege rühmas läbi allikas teemal „Sünd“ ja kirjutage kokkuvõtvasse tabelisse välja kõige olulisem mõte. Seejärel arutage, mis on tinginud nende traditsioonide muutumise.

Tähtsaks peeti sündimise päeva ja aega. Esmaspäev, kolmapäev ja reede olid eestlastele õnnatud päevad, millal ei alustatud ühtegi tööd. Õnnatud olid need ka elu alustamiseks. Pühapäeval sündinu oli eriti õnnelik ja seda usutakse tänase päevani. Õhtune laps oli õnnelik, hommikune pidi aga terve elu tööd rügama, et ots otsaga kokku tulla. Üle Eesti oli tava, et laps võeti vastu vastassugupoole riidesse, poiss naistesärki ja vastupidi. Seda tehti selleks, et tagada, et laps kindlasti abielluks. Seoses ristiusu levikuga kandusid mõned vanad lapse pesuveega seotud tavad üle ristimisveele. Kindlasti tuli pesuvette panna hõbedat, seda iidsetest aegadest ohvriks toodud ja kurja tõrjuvat metalli.

Õunapuu, P. (2000). Rahvakultuur. Eluring. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. (<http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Eluring/>).

III rühm. Pärast sündi: katsikud ja ristsed

Lugege rühmas läbi allikas teemal „Pärast sündi“ ja kirjutage kokkuvõtvasse tabelisse välja kõige olulisem mõte. Seejärel arutage, mis on tinginud nende traditsioonide muutumise.

Esimeseks oluliseks sündi tähistavaks pidustuseks oli katsikul käimine. Sama küla abielunaised tulid last vaatama ning tõid kindlasti kaasa süüa ja kingituse lapsele. Esimesed katsikulised ei tohtinud olla vaesed ega vanad, sest siis kasvas lapsest vaene inimene. Katsikul käidi niikaua kui sünnitanu (nn nurganaine) lamas ja see aeg võis kesta paarist päevast mõne nädalani. Lapse jaoks oli aeg sündimisest kuni ristimiseni kõige ohtuerohkem. Last ei jäetud kunagi üksi ja öö läbi põles tuli. Kurja silma jõu võttis ka hõbeasi lapse rinnal. Nimi pandi lapsele tavaliselt kas vanavanemate või lähedal asuva tähtpäeva järgi. Lapsele ei tohtinud panna isa või ema nime. Laps ristiti kodus või kirikus tavaliselt 2-3 nädala vanuselt. Eestis on aga küllalt väikesaari, kus kirikuõpetaja sai käia harva, paar korda aastas ja siis toimetati kõik kiriklikud talitused ristimistest surnute pühitsemiseni. Ristimisele järgnenud mitu päeva kestnud varudel oli palju erinevaid kombeid, mille kõigi sisuks oli lapsele õnneliku elu tagamine.

Õunapuu, P. (2000). Rahvakultuur. Eluring. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. (<http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Eluring/>).

IV rühm. Surma ended

Lugege rühmas läbi allikas teemal „Surma ended“ ja kirjutage kokkuvõtvasse tabelisse välja kõige olulisem mõte. Seejärel arutage, mis on tinginud nende traditsioonide muutumise.

Surm oli kurb ja paratamatu sündmus ning ajendas otsima mitmesuguseid surmaendeid. Üldine oli uskumus, et kuulnud koputused ja kolistamised ennustasid surma. Loomulikult suremise ajaks peeti kas kevadet, kui puud lehte lähevad, või sügist, kui lehed langevad. Siis pidi lahkunud hingede edasine tee olema kergem. Kõige parem oli surra päeval ja ilusa ilmaga. Tuisu ja tormiga surid kurjad inimesed ja nõiad. Suremise kergendamiseks oli mitmesuguseid võtteid. Vana tava oli avada selleks üks või aken. Üldine, kristlikust maailmavaatest mõjutatud arvamus oli, et kergelt sureb see, kes oma salajased asjad ja varjatud patud üles tunnistab ja andeks palub.

Õunapuu, P. (2000). Rahvakultuur. Eluring. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. (<http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Eluring/>).

V rühm. Surm

Lugege rühmas läbi allikas teemal „Surm“ ja kirjutage kokkuvõttesse tabelisse välja kõige olulisem mõte. Seejärel arutage, mis on tinginud nende traditsioonide muutumise.

Surnu tõsteti koos õlgedega redelile või laudadest kokku löödud lautsile ja pesti puhtaks. Pesemiseks tarvitatud viht ja seep pandi hiljem kirstu, pesuvesi aga valati kohta, kus keegi ei käinud. Õled ja lavats põletati. Surirõivaste värv oli valge. Kui surnu oli veel majas, ei tohtinud sealt midagi välja anda, et mitte õnnetust tuua. Surnut ei tohtinud üksi jätta ning öösel surnut valvati. Surnuvalvajate traditsioonilised toidud olid soolaga keedetud herned ja oad. Kirstu panemisel pidi jälgima, et pisarad kirstu ei kukuks, sest muidu tõmbab surm leinaja kaasa. Kindlasti pandi surnule kaasa mõni münt.

Kirstupanekule järgnes surnuvaatamine, kuhu inimesi ei kutsutud, vaid kuhu tuldi ise. See võrdus jumalagajätmisega. Matustele mõnel pool kutsuti, mõnel pool mindi ise. Nii nagu ristsetele ja pulma, nii võeti ka matustele kaasa toidukott. Suur osa matusekombestikust on seotud rituaalidega, mille eesmärk oli tagada, et surnu ei leiaks teed tagasi ja ei tuleks kodukäijaks.

Õunapuu, P. (2000). Rahvakultuur. Eluring. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. (<http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Eluring/>).

VI rühm. Pärast surma

Lugege rühmas läbi allikas teemal „Pärast surma“ ja kirjutage kokkuvõttesse tabelisse välja kõige olulisem mõte. Seejärel arutage, mis on tinginud nende traditsioonide muutumise.

Surnu kanti välja jalad ees ja pandi nii ka söidukile. Tuba pühiti puhtaks ja praht visati surnule järele. Mõnel pool suitsutati tuba kadakatega, et tõrjuda surnu hinge ja puhastada õhku. Surnusõitjaid oli vana tava järgi kaks. Sõideti hästi kiiresti ja loogeldes, sest usuti, et kodukäija saab tagasi pöörduda ainult seda teed mööda, mida kasutati surnu viimiseks. Hauda ei tohtinud kaevata omaksed.

Pärast surnuialt tulekut järgnesid peied ehk söömaaeg lahkunu mälestuseks. Selleks tapeti alati loom, vahel ka kaks. Siin võib näha jäänukit muistselt ohverdamisest: usuti, et kui looma ei tapeta, siis loomad surevad või kaob majapidamisõnn. Valitses uskumus, et ilma peiedeta jäänud surnud tulevad koju käima. Peiesöögist ei tohtinud midagi järele jääda ja mis jäi, valati maha surnule.

Peiedele järgnes leinaaeg, kus välditi surnu nimetamist ja hõbeehete kandmist. Meeste puhul oli leinaaeg kuus nädalat, naiste puhul kuus kuud.

Õunapuu, P. (2000). Rahvakultuur. Eluring. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. (<http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Eluring/>).

Teema	Kõige olulisem mõte?	Millised nendest traditsioonidest/uskumustest on tänini säilinud?
I rühm. Enne sündi		
II rühm. Sünd		
III rühm. Pärast sündi		
IV rühm. Surma ended		
V rühm. Surm		
VI rühm. Pärast surma		

Lisa 2. Intervjuu küsimused

Teema	Milliseid traditsioone mina tean?	Milliseid traditsioone minu vanemad teavad?	Milliseid traditsioone minu vanavanemad teavad?
Enne sündi			
Sünniga seoses			
Pärast sündi			
Surma ended			
Surm			
Pärast surma			
Mida saan intervjuude põhjal järeldada?			

Lisa 3. Küsimused surnuaia külastuseks

Surnuaed kui kultuuriruum	Selgitus		
Kirjelda surnuaeda (asupaik, millal surnuaed rajati, keda on siia peamiselt maetud, muud iseloomulikud märksõnad).		Otsi üles oma perekonna matmispaik. Nimeta inimesed, kes siia on maetud ja too välja, kuidas nad on Sinu sugulased. Kui surnuaiale ei ole maetud Sinu sugulasi, siis nimeta paigad, kuhu lähedased maetud on.	
Kui võimalik, joonista surnuaia plaan.		Surnuaed kui peretraditsioonide kandja	Küsimused klassis vastamiseks
Võrdle hauakive (pööra tähelepanu kasutatavale kirjale, hauakivide suurusele, materjalile, aastaarvudele).		Kes Sinu lähedastest on külastatavale surnuaiale maetud? Kui surnuaiale ei ole maetud Sinu sugulasi, siis nimeta paigad, kuhu lähedased maetud on.	
Mis on sarnane?	Sarnane on	Milliseid lugusid nende inimeste kohta oled oma lähedastelt kuulnud?	
Mis on erinev?	Erinev on	Nimeta esemeid, mis leiduvad Sinu kodus ning on siia maetud inimestega seotud.	
Mida saad sellest järeltada?		Kui sooviksid nende inimeste kohta veel midagi teada saada, kust seda infot leiaksid?	
Milliseid ehitisi (monumente, kabeleid vms) veel surnuaia territooriumil leidub? Nimeta need ning kirjelda vähemalt kahe lausega.		Kuidas mõistad lauset: „Elame edasi oma lähedastes“?	

Lisa 4. Koomiksi alus

Metsa kasutamine ning sellealased töökspidamised

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Loodusõpetus ja geograafia
Meelis Muuga, Audentese Spordigümnaasium, Audentese Erakool

Sissejuhatus

Mets on kooslus, kus kõrgeima rinde moodustavad puud. Mets ei ole ainult ökosüsteem ja paik, kus metsaraiega rikastuda, vaid koosneb erinevatest eluvormidest. Eestlased on end ikka metsarahvaks pidanud ning sellega seoses on suhtumine metsa olnud emotsionaalne ja mõtestatud. Metsa kasutusvaldkondi on palju ja erinevaid, seega on palju ka metsaga seotud pärimusi, oskusi ning töökspidamisi. Mets on andnud inimestele ehitusmaterjali, kütet, toitu ja keerulistel aegadel ka varju.

Töölehe eesmärk on lahti mõtestada vaimse pärandi seost metsa kasutusvaldkondadega. Siin on puudutatud vaid mõningaid metsamaterjali kasutusvaldkondi, mis on mõjutanud paikkondlikku traditsiooni, identiteeti ja majanduse arengut. Lisaks puudutab tööleht vaimse pärandi seost erinevate töökspidamistega, mis on läbi aegade mõjutanud eestlaste suhtumist metsa.

Kas teadsid?

- ◆ Kui praegu on Eestis, kus metsade all on umbes pool maismaast, üks metsarikkamaid riike Euroopas, siis 1930ndatel oli metsasus veidi üle 20% ning sellega oli Eestis alles 16. kohal Euroopas.

- ◆ Pärimuslik „mina sulle, sina mulle“ suhtumine metsamajandusse on keskkonnasõbralik ning aitab säilitada looduse tasakaalu.
- ◆ Eesti suurimas puidutööstuspiirkonnas, Avinurmes, toimub igal aastal 23. juunil Tünnilaat.
- ◆ Eesti rannas on umbes 60 kohta, kus on ehitatud puupurjekaid, ning nii mõneski neist on väikelaevaehituse traditsioon taastatud.
- ◆ Eestis on palju metsa- ja talumehi, kes senini jälgivad kuufaase ja muid endeid metsa majandamisel ning põllutöödel.
- ◆ Eestis on looduslike pühapaikadena sadu hiiesalusid ja -puid, mille juurde viiakse ande ka tänapäeval (tuntumatest nt Samma ehk Tammealuse hiis Lääne-Virumaal).
- ◆ Alutaguse piirkond Kirde-Eestis on olnud läbi aegade olnud üks suuremaid metsaalasid, seetõttu on see ka märkimisväärne metsanduspiirkond. Alutaguse metsapiirkonnas asub ka Eesti suurim Avinurme puidul baseeruv kodutööstuspiirkond.

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

Mets: kooslus, mille kõrgeima rinde moodustavad puud ja mille katvus on vähemalt 0,3 ha.

Kodutööstus: kodumajapidamises toodetava väikekauba valmistamine turu tarbeks.

Alutaguse mets sügisel.
Foto: Viktor Salmre. ERM Fk
2644:16789, Eesti Rahva Muuseum.
<http://www.muis.ee/museaalview/1520531>

Vana-Vigala ohvrihiis.
Foto: Meelis Muuga.

Hiied on looduslikud pühapaigad, mis on olnud kogukondliku kaitse all. Sealt on ammutatud energiat ning sinna on viidud ande. Hiites on keelatud igasugune majandustegevus, ka hooldusraie. Uskumuse kohaselt ootab reeglite rikkujat karistus, milleks võib olla haigus, vigastus või hullemal juhul surm.

Pildil on liha- ja kurgitünnid, mis on valmistatud Eesti suurimas puidutööstuspiirkonnas Avinurmes.
Foto Vello Kutsar. ERM Fk
1526:110, Eesti Rahva Muuseum.
<http://www.muis.ee/museaalview/762357>

Haabjas ehk haavapuust laotatud ühepuulootsik.
EVM N 125:109, SA Eesti Vabaõhumuuseum.
<http://www.muis.ee/museaalview/5169>

Varem oli haabjate kasutamine enam levinud Kasari ja Pärnu jõgikonnas. Õnneks suudeti 1990ndatel aastatel kor-raldada Soomaal kursused, kus kaks eekat haabjameistrit andsid oma teadmised edasi nooremale põlvkonnale. Nüüd võibki öelda, et Soomaal on haabjate tegemise traditsioon jätkunud.

Kuulsusrikka looga puust purjelaev Tormilind ehitati 1920ndate aastate alguses Käsmu rannas. Tormilindu on peetud Eesti ilusaimaks purjekaks.
MM F 270/3, Eesti Meremuuseum.
<http://www.muis.ee/museaalview/154767>

Eesti rannikul oli umbes 60 laevaehitusplatsi. Mitmel pool on proovitud taastada oma paikkonnale omase väikelaevade ehituse traditsiooni. Näitena saab tuua Haapsalu (nt Runbjarn) ja Muhu (uisk). See teema on aktuaalne ka sisemaal Tartus, kus elustatakse lodjatradsioone (Jõmmu).

Sari: vilja tuulamissõel.

Külimit: vilja külvianum.

Look: hobuvankri rakendamisel vajalik puust painutatud U-kujuline abivahend.

Haabjas: haavatüvest välja raiutud veesõiduk, mille pardad on laiali painutatud.

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ teadvustab ja oskab hinnata metsa tähtsust Eesti kultuuriloos ja inimeste teadvuses;
- ◆ saab aru metsa tähtsusest kohaliku majanduse kujunemisel;
- ◆ teab, millised on metsa kasutusvaldkonnad.

Seos loodusõpetuse ja geograafia ainekavaga

Tööleht on mõeldud kasutamiseks nii loodusõpetuse kui ka geograafia tunnis metsa- ja metsamajanduse teemade juures alates 6. klassist. Eelkõige on seos 6. klassi teemaga „Metsa tähtsus ning kasutamine“. Gümnaasiumis saab töölehte seostada metsatööstust käsitlevate tundidega.

Soovitused õpetajale

Töölehte võib täita klassiruumis või arvutiklassis. Klassiruumis täitmiseks peab olema võimalus kasutada nutitelefoniga internetiotsingute teostamiseks ja vajalike aerofotode vaatamiseks. Soovitavalt võib täita töölehte paaris- või grupitööna, kus saab ka tööülesandeid grupisiselt jaotada. Enne töölehe ülesannete juurde asumist peab õpetaja selgitama mõnd tööetappi, näiteks tutvustama põhimõisteid ning Maa-ameti geoportaali ja/või *Google Maps*'i, Eesti atlase metsakaarti. Eelkõige tuleb seletada seda, kuidas ära tunda metsasemaid ja metsavaesemaid piirkondi. Sõltuvalt eelneva materjali lahti seletamise põhjalikkusest võib jätta töölehe ülesannete täitmise ka õpilas(t)ele koduseks tööks.

Viited

- ◆ Eesti Muuseumide Veebivärv. <http://www.muis.ee>. Otsingusõnad: *mets, haabjas, Avinurme, Tormilind* jne.
- ◆ Pärt, E. (2008). Eesti metsavarud ajaloo tuultes. *Eesti mets*, 4. http://www.loodusajakiri.ee/eesti_mets/artikkel862_839.html
- ◆ Remmel, M.-A. (2011, veebruar 26). Paljud eestlased suhtlevad puudega. *Maaleht*. <http://maaleht.delfi.ee/news/mets/metsuudised/paljud-eestlased-suhtlevad-puuga.d?id=40824425>
- ◆ Viires, A. (1975). *Puud ja inimesed: puude osast eesti rahvuskultuuris*. Tallinn: Valgus.
- ◆ *Eesti rahvakultuur*. (1998). Koost. A. Viires, E. Vunder. Tallinn: Eesti Entsoklüpeedi kirjastus.

Puulaevad

- ◆ Emajõe Lodjaselts. www.lodi.ee
- ◆ Käsmu Meremuuseum. www.kasmu.ee
- ◆ Laevaehitus Häädemeestel. <http://haademeeste.ee.sn8.zone.eu/index.php?menuID=167>
- ◆ Puulaevaselts Vikan. www.vikan.ee
- ◆ Väinamere uisk. www.uisk.ee

Kooliaste: põhikooli II ja III aste

Ainetundide arv: 3

Materjalid, töövahendid:

Eesti atlas (kooliatlas või mõni täpsem atlas); internetiühendusega arvuti või nutitelefon (nt *Google Maps*, Regio vms elektroonilise kaardiga); pliiaats kontuurkaardi täitmiseks.

Ülesande kirjeldus

Sissejuhatus (kuni 1 tund)

Teemat tutvustavas tunnis, enne töölehe ülesannete juurde asumist, peab õpetaja selgitama töö teemat, vaimse kultuuripärandi tähtsust kogukondade kujunemisel ja majanduselus ning tooma metsaga seonduva kultuuripärandi näiteid. Vihjeid sissejuhatavaks tunniks saab eelnevatelt lehekülgedelt. Lisaks tuleb selgitada mõningaid tööetappe, näiteks tutvustada põhimõisteid ning Maa-ameti geoportaali, *Google Maps'i* või mõnd muud elektroonilist kaarti, eelkõige seda, kuidas õpilane saab ära tunda metsasemaid ja metsavaesemaid piirkondi.

Ülesannete lahendamine (umbes 1 tund)

Ülesandeid on soovitatav lahendada paaristööna, võib ka kuni kolmeste gruppide ja üksiktööna. Paar- ja gruppitöö puhul saab ülesandeid jaotada. Iga grupp lahendab ära kõik ülesanded.

Väljund (kuni 1 tund)

Õpilased esitavad oma töö tulemused. Sõltuvalt klassi suurusest ja õpilaste arvust võivad grupid/paarid esitada vastuseid järgemööda, st esimene grupp esitab esimese vastuse, teine grupp teise jne. Vastamine tuleb jaotada nii, et iga grupp saaks sõna. Kontuurkaardiülesande vastuse võib anda seinakaardi ees klassiruumis. Iga ülesande vastuse esituse järel võivad teised grupid vastust täiendada, esitada lisaküsimusi või väidelda. Õpetajal on suunaja, vajadusel täiendaja roll.

Hindamine

Hinnata võib nii esitlusi kui ka töölehti. Väiksemates klassides, kus kõik sõna saavad, saab hinnata pigem esitlusi, suuremates klassides võib hinnata töölehti. Samuti võib esile tuua ka parimat või edukamaid gruppe.

Reljeefid ja rajad metsas. Joonis: Jane Remm

Valik Eesti metsandusega seotud puidutööstuspiirkondi tähestikulises järjekorras, koostatud Ants Viirese (1975) järgi.

1. Avinurme – palju puutöömeistreid, kes tegid puust tünne, pütte, anumaid, sarjasid, külimite. 1896. aastal tegeles puutööga vallas koguni 828 meest. Paljudele oli see ainsaks elatusallikaks.
2. Haanja – riidekirstude, mööbli, regede ja lookade valmistamine. Lisaks neile oli Haanja kandis ka palju piibumeistreid.
3. Häädemeeste – puulaevade valmistamine.
4. Kasari jõgikond – ühepuulootsikute ehk haabjate valmistamine.
5. Koonga – vokitreimine, regede valmistamine.
6. Kõpu poolsaar – tõrva põletamine, mille tõttu olid kõpulased tuntud kui tõrvakõplased.
7. Käsmu poolsaar – puulaevade valmistamine.
8. Mustjala – puuanumate valmistamine ja tõrvapõletamine.
9. Männamaa – puuanumate valmistamine.
10. Obinitsa – männipeergudest korvide punumine, külimite valmistamine.
11. Orava – tõrvapõletamine.
12. Rapla kant – taluvankrite valmistamine. 1930ndatel aastatel oli Rapla lähedal Valtu vallas umbes 80 vankrivalmistajat.
12. Saarde – painutustöödele spetsialiseerunud piirkond. Valmistati eelkõige puust rattaid, lookasid, reejalaseid. Kunagi Saarde kihelkonnas paiknenud Laiksaare vald oli tuntud kui “Loogavald”.
13. Soomaa – ühepuulootsikute ehk haabjate valmistamine.
14. Tudulinna – vokitreimispiirkond.
15. Vara piirkond Tartumaal – puust võruga sõelade valmistamine, 1937. aastal oli siin üle 60 sõelategija.

Uuri internetist, teatmeteostest või mujalt, kas mõnes nendest piirkondadest on sealne kodutööstuse traditsioon säilinud tänapäevani. Nimeta vähemalt üks piirkond, kus on puidutöötlemisega seotud kodutööstus säilinud.

.....
.....
.....

Mis põhjustel on nendes piirkondades kodutööstus säilinud?

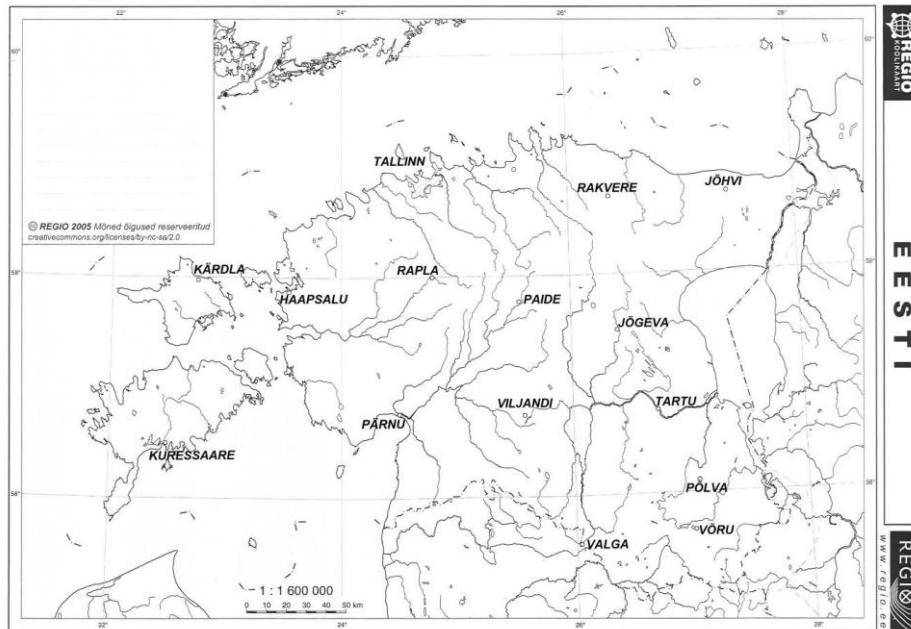
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Mis põhjustel on paljudes kodutööstuspiirkondades puidul baseeruv tööstus hääbunud?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Märgi atlase põhjal kontuurkaardile kohanime ees oleva numbriga eelpool mainitud metsatöenduspiirkonnad.

Abiks: Kasuta atlast või mõnda internetist leitavat kaardirakendust (nt Maaamet, *Google Maps*). Arvesta sellega, et kohanimede puhul on tegemist ajaloolise valla, kihelkonna või lihtsalt suurema külaga, mille ümbruses oli samuti puutöõndusega tegelejaid. Seega on mõne piirkonna puhul täpsus umbmäärasem. Orienteerumise lihtsustamiseks on kaardil tähistatud maakonnakeskused ning veekogude kontuurid.

Kaart: Regio

Uuri aerofotosid Maa-ameti Geoportaali kaardiserveri (<http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis>) või *Google*'i kaardi (<https://maps.google.ee/>) abil (tumerohelised laigud on metsaalad). Võid aluseks võtta ka Eesti atlase metsakaardi. Võrdle täidetud kontuurkaarti vaadatud aerofotodega. Milliseid seoseid näed? Millega Sa neid seoseid põhjendad?

.....

.....

.....

.....

.....

13. sajandil oli Eestis metsade all umbes 60% maismaast. 1930ndatel oli metsasus veidi üle 20% ja tänapäeval umbkaudu 50% maismaast. Miks kesk- ja uusajal metsasus vähenes? Kuidas inimtegevus seda mõjutas?

.....

.....

.....

.....

.....

Miks 20. sajandi teisel poolel ja 21. sajandi alguses on metsasus kasvanud?

.....

.....

.....

.....

.....

Viljandi kihelkonnast pärit muistend karjapoistest ja metsahaldjast (Viires, 1975). Loe hoolikalt läbi järgnev murdekeelne muistend ning vasta küsimustele.

Kord läinud ühel pühapäeval karjapoisid metsa kuusekasusid korjama, sest et karjapoistel sarnane mood on, kuuskede noori kasusid korjata, neid koorida ja siis süia, mis üsna kenad maitsevad. Karjapoisid korjanud hoolega kuusekasusid, koorinud neid ja söönud nii et hambad kriuksunud. Korraga näevad poisikesed, et metsast üks koletu pikk mees välja tuleb ja kurjalt poisikeste peale vaadates nende poole sammub. Poisikesed olnud otse kangeks ehmatand, sest nad ei ole iialgi sarnast suurt meest näinud, kelle pää natuke üle kuuskede ulatunud. Poisikeste juurde jõudes käratanud ta kurja häälega: „Kuidas tohite teie noori kuuskesid kasude ärälõikamise läbi rikkuda! Kas teie ei tää, et linnupesade lõhkumine ja noorte puude rikkumine kõige suurem patt on? Kui teie veel üks kord noori kuuskesid rikute, siis tahan ma teid selle eest karistada, sest mina olen metsahallijas.“ Seda öeldes läinud ta kuusikusse tagasi, kust ta veel oma suurte silmadega ka üle kuuselatvade poisikeste pääle kurjalt vaatanud. Nüüd pääsenud ka poisikesed alles kangest kohmetusest ja hakanud kangeste karjudes kodu poole jooksuma. Pääle seda ei ole karjapoisid enam iialagi julgenud noori kuusekasusid korjata ja süüa.

Miks tuli metsahaldjas karjapoisid keelama?

.....
.....

Kas oled kuulnud või lugenud mõnda sellelaadset lugu? Millist?

.....
.....
.....
.....

Mis on loo moraal? Miks selliseid lugusid on räägitud?

.....
.....
.....
.....

Kas need põhimõtted/seisukohad on ka tänapäeval aktuaalsed? Milles see väljendub?

.....
.....
.....
.....

Uuri (vana)vanematelt või internetist ja teatmeteostest, milliseid uskumusi, endeid ja õpetuslugusid veel on teada metsaraiumise ja metsas käitumise kohta (nt viisaka käitumise, kuufaasidega ning raiumis- ja saagimisviisidega seotud uskumused/ended jne). Nt: Kui pühapäeval küttepuid raiutakse, siis need puud ei põle hästi ega soojenda.

.....
.....
.....
.....

Millised mõisted olid töölehel Sinu jaoks võõrad? Kirjuta need allolevale punktiirile ning uuri välja, mida need sõnad tähendavad.

.....
.....
.....
.....

Koha- ja tekkemuistendid

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Kirjandus

Ingrid Mikk, Jüri Gümnaasium

Koha- ja tekkemuistendid annavad ülevaate meie maa ja inimeste kultuurist, kommetest-tavadest. Eestlased on uhked oma maa ja looduse üle – kodukoha muistendeid uurides saame nooremas põlvkonnas rahvapärимuse vastu huvi tekitada, olulisi väärtushinnanguid kinnistada ja kultuurilugu, rahvatraditsioone, tavasid tutvustada. Ühest küljest on muistendite näol tegu ühe rahvaluule alaliigiga, kunstmuistendite puhul ka ilukirjandusliku teosega. Teisest küljest aga on muistendeid käsitledes suur roll kultuuripärandil – lool, mis elab põlvest põlve ja tähtsustab meile igiomast. Kunstmuistendi puhul luuakse üha uusi teoseid, mis omakorda peavad oluliseks tänapäevast tulenevat. Muistendite kaudu saab noortele tutvustada kultuuripärandit, suunata neid esivanematele olulise juurde ja õhutada neid uusi muistendeid looma. Erilise aktsendi lisab ka see, kui tundi andes saab mõne koha, loodusnähtuse, ehitisega tutvuda – õuesõpet rakendada.

Õpetajal on muistendite tutvustamiseks valida kaks erinevat moodust:

- 1) sissejuhatav tund muistendi mõiste selgitamiseks [esitluse](#) ja töölehe kaudu (väljundiks tekke- või kohamuistendi kirjutamine);
- 2) töö kolme muistendi tekstiga (lugemine, teksti mõistmine, küsimustele vastamine, jutustamine).

Õppematerjal sisaldab [esitlust](#), töölehte loengu jälgimiseks ning muistendi kirjutamiseks (Lisa 1), kolme teksti Lehmja tammiku kohta (Lisa 2) ja ülesandeid tekstide analüüsimiseks ning muistendi jutustamiseks (Lisad 3 ja 4).

Kas teadsid?

Meie rahvuseepos „Kalevipoeg“ sisaldab hulgaliselt muistendeid Kalevipoja-nimelisest vägimehest. Hiiglase tegudega on seletatud järvede, küngaste, allikate ja kivide päritolu: orud võisid olla Kalevipoja künnivaod (näiteks Kalevipoja künnivaod Kiku küla lähedal), piklikud linnamäed tema magamisasemed, rändrahnud tema lingukivid.

Oskar Kallis "Kalevipoeg laudu toomas" 1914.

<http://et.wikipedia.org/wiki/Pilt:OKallis-Kalevipoeg.jpg>

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

Muistendi tegevustik on seotud kindla koha, aja, eseme, isiku või sündmustega.

Muistendi liigid: legendilaadsed, ajaloolised, tekke-, koha-, vägilasmuistendid.

Tekkemuistend seletab rahvapärasel viisil erinevate nähtuste põhjusti.

Kohamuistend: reaalse kohtadega seotud rahvajutud, mis püüavad seletada nende tekkimist, nimelugu ja muid iseärasusi.

kunstmuistend
rahvajutt **pajatus**
naljand **muinasjutt**
muinasjutuliigid

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ mõistab ja tunneb rahvajuttude liigitust, sh muistendit ja muistendi liike;
- ◆ väärtustab kodukoha muistseid objekte, on tutvunud nende kohta kirjutatuga;
- ◆ loeb, mõistab ja analüüsib teksti;
- ◆ oskab kirjutada tekke- või kohamuistendit;
- ◆ oskab oma teksti teistele suuliselt ette kanda.

Seos õppekava ja kirjanduse ainekavaga

Põhikooli lõpetaja:

- ◆ tunneb ja väärtustab rahvuskirjandust, nii oma pärimuskultuuri kui ka kodumaa kultuuri-traditsioone ning kultuurilist mitmekesisust;
- ◆ teab järgmisi mõisteid: epiteet, kõnekäänd, muinasjutt, muistend, vanasõna, võrdlus;
- ◆ tunneb teose mõistmiseks vajalikku metakeelt: rahvaluule liike ja alaliike, muistendi tunnuseid;
- ◆ kirjutab lühemaid ja pikemaid omaloomingulisi töid: koha- või ajaloolise muistendi jne.

Soovitused õpetajale

Kui õpilased on saanud aimu rahvajuttude alaliigist – muistenditest, kirjutavad nad ise kas tekke- või koha-muistendi. Õpilaste ergutamiseks ning kodukohaga seotud pärimuse edasiandmise toetamiseks võiks muistendid kogumikku koondada. Kirjutatud ja õpetaja poolt kontrollitud muistendid kanda klassis ette. Selleks on hea klassiruumi paigutust muuta, nt õpilased ringi (võimalusel

põrandale) istuma panna. Analüüsitavad muistendid on soovitatav siduda kodukohaga, et õpilasi paremini kohaliku pärimuskultuuri vallas harida.

Näiteks Jüri Gümnaasiumis korraldati 2011. a. muistendite kirjutamise konkurs, viidi läbi kodukoha pärimusega seotud ekskursioone (küllastati Vaskjala tamme, Lehmja tammikut), kuulutati välja fotokonkurs. Kogutud materjali põhjal sündis kogumik pealkirjaga „Olen osa loodusest“.

Viited

- ◆ Abistavaid küsimusi kohajuttude alalt.
<http://www.folklore.ee/era/kysitus/kohajutt.htm>
- ◆ Karjääriõpetuse tööleht „Muistend. Ametid, mis on linna toimimiseks vajalikud (7.-9. klass)“.
<http://www.rajaleidja.ee/eesti-keel-ja-kirjandus/>
- ◆ Kohanimesid seletavad muistendid.
<http://www.folklore.ee/ri/folkte/myte/kalev/37.html>
- ◆ Kohapärimus ja selle uurimine Eesti Rahvaluule Arhiivis.
<http://www.folklore.ee/era/teema/kohad.htm>
- ◆ Sõit, sõit, sõit Sörve poole. Saaremaa folkloori veebikogumik.
<http://saaremaa.folklore.ee/wordpress/?cat=61>
- ◆ Tekkemuistend.
koolonlahe.webs.com/RAHVALUULE.ppt
- ◆ Valga kohamuistendid.
<http://www.valgark.ee/Kohamuistendid.htm>
- ◆ Valik teoseid kohamuistendite kohta.
<http://www.digar.ee/arhiiv/et/search/detailed?search%5Bkeywords%5D=%22kohamuistendid%22>

Kooliaste: põhikooli III aste

Ainetundide arv: 2-5

Materjalid, töövahendid:

esitlus ja töölehe lisad.

Õpikeskkond: klassiruum.

Õuesõppe korral kodukohas olulise objekti külustus (kirik, sild, tamm jm).

Ülesande kirjeldus

Tundide eesmärk on tutvustada õpilastele üht rahvajuttude alaliiki – muistendit, täpsemalt kodukohapärimust: tekke- ja kohamuistendeid. Oluline on panna õpilased tekste lugema, uurima, analüüsima ning ise muistendeid kirjutama, loodud teksti ette kandma.

Sissejuhatus (1 tund)

Esitlus „Rahvajutud: muistend“. Esitlus toetab õpetaja loengut. Et jõuda tekke- ja kohamuistendini, on muistendite liigitus täpsemalt lahti seletatud.

Loengut toetab Lisa 1 „Ülesanded õpilasele“, mis sisaldab iseseisvat tööd, lünkteksti täitmist, paaritööd, ajurünnakut.

Uurimine ja teema tundmaõppimine (2 tundi + kodune töö)

Töö tekstidega. Õpilased loevad kodus/klassis 3 erinevat teksti ja täidavad nende kohta Lisa 3 „Töö muistendi tekstiga“. Õpetaja otsustab, kas ülesanded täidetakse klassis või kodus – see sõltub õpilaste tasemest. Tunnis peaks kindlasti töölehe täitmist kontrollima ja laskma õpilastel erinevatele küsimustele suuliselt vastata. Tunnis tekste analüüsid kulub 1 tund.

1. Õuesõpe. Võimalusel minna kodukoha oluliste objektidega tutvuma (kirik, sild, tiik vm) – planeerima peab vähemalt ühe tunni, ent koostöös teiste aineteõpetajatega võib korraldada päevase väljasõidu.
2. Õpilane kirjutab kodus eelnevalt tunnis täidetud töölehe eeskujul tekke- või kohamuistendi.
3. Töö vormistamisel on abiks materjal alapealkirjaga „Muistendi kirjutamise nõuded“.

Õpetaja võib nõudeid vastavalt õpilaste tasemele ja võimalustele muuta.

Väljund, lahendus (1 tund)

- ◆ Õpilane kirjutab koha- või tekkemuistendi, illustreerib selle ja esitab kirjalikult õpetajale.
- ◆ Õpilane töötab erinevate muistenditega, analüüsib neid ja täidab sellekohase töölehe.

Kokkuvõte: esitlus, tagasiside, hindamine (1 tund)

- ◆ Kui õpilane on muistendi teksti parandatuna õpetajalt tagasi saanud, jutustab ta oma loo klassikaaslastele (abiks on Lisa 4 „Jutustamise abimees“).
- ◆ Õpetaja peaks võimalusel hindama iga tööetappi (loengus kaasatöötamine, töö tekstidega, õuesõppest osavõtt, kodune töö muistendi kirjutamisel ja klassis ettekandmisel) ning hindama õpilast arvestusliku koondhindega.
- ◆ Õpetaja võib vastavalt läbitud teemadele valmistada endale sobiva hindamismudeli (<http://opetaja.edu.ee/hindamismudelid/>).
- ◆ Hindamisse on soovitatav kaasata ka õpilased (nt klassi ees esinedes).
- ◆ Kindlasti peab olema õpilastel võimalus teiste töid lugeda – kogumik paljundatakse/trükitakse kõigile; tööd riputatakse klassiseinale vm.

Töölehe lisa 1. Ülesanded õpilasele

Täida tunni käigus järgnev tabel.

Mida tean muistendeist juba varasemast ajast?	Mida tahan rohkem teema kohta teada?	Mida huvitavat sain muistendite kohta teada?

Täida loengut kuulates järgmine lünktekst:

Rahvajutud jagunevad:,,,,,,, ja

Muinasjutu ja muistendi 3 erinevust on:

1.
2.
3.

Maa, inimeste, loomade jm tekkimise kohta pajatavad meile muistendid.

Kohamuistendid räägivad konkreetsetest

Nimeta mõni kohamuistend:

.....

Pange pinginaabriga kirja tegevused/tööd/kombed, millest saab kirjutada tekkemuistendit.

Pöörake tähelepanu sellele, et need oleksid just teie kodukohaga seotud. (Nt Jüris kommide valmistamine/söömine (kommivabrik Kalev); Setomaal leelotamine; Mulgimaal mulgipudru keetmine/söömine).

.....
.....
.....
.....

Valige kumbki oma lemmiktegevus ja tõmmake sellele ring ümber.

Täida tabeli esimene pool, seejärel korraldage klassis ajurünnak oma kodukoha objektidest, millest saab kirjutada kohamuistendeid (kirik, pood, kelgumägi, suur tamm, tiik vm).

Minu ideed paikadest, millest kohamuistendit kirjutada.	Klassikaaslaste ideed paikadest, millest kohamuistendit kirjutada.

Kui ideed kogutud ja kirja pandud, tõmba kolmele lemmikule ring ümber.

Kirjuta kodus kogutud ideede põhjal kas tekke- või kohamuistend. Töö esita eraldi lehel, lisa foto või pilt.

Kirjutamisel aitab Sind järgmine tabel.

Pealkiri	Pane oma muistendile pealkiri, mis tekitaks lugejas huvi.
Algus/sissejuhatus	Loo algus olgu põnev, et köita lugeja tähelepanu.
Tegevuspaik	Tegevuspaiga kirjeldus peab andma lugejale ettekujutuse, kus tegevus toimub ja miks see loo seisukohalt oluline on. Loo oma kirjeldusega lugejale pilt silme ette. NB! Kohamuistendi puhul väga oluline!
Tegelased	Kirjelda tegelas(t)e välimust ja iseloomu, sh ka eripära.
Teema	Mõttele hästi järele, mis on Sinu muistendi sõnum ehk moraal. Mida tahad lugejatele öelda?
Kulminatsioon	Kulminatsioonis jõuavad sündmused ja probleemid haripunkti.
Meeleolu	Pööra tähelepanu oma muistendi meeleolule – kas see on humoorikas, lustakas, kurvameelne, mõtlemapanev jne.
Stiil	Igal kirjanikul on oma stiil. Sina rõhuta oma stiili.
Lõpp/kokkuvõte	Kirjuta põnev ja meelde jääv lõpp. Muistendi puhul võib selleks olla ka loo moraal.

Veronika Kivisilla, Priit Ratassep, Jürgen Rooste „Labürint: kirjanduse õpik 7. klassile“ (2006) eeskujul.

Muistendi kirjutamise nõuded

Muistendite kirjutamise eesmärgiks on väärtustada oma kodupaika ja kombeid. Iga õpilane valib tunnitööna endale kodukohas lemmikobjekti või huvitava kodupaigale omase kombe ning kirjutab selle kohta kodus kunstmuistendi. Hiljem valmib neist muistendeist klassi muistendiraamat.

Õpetaja peaks koostama muistendi kirjutamise ja vormistamise nõuded. Kas muistend kirjutatakse individuaalselt või grupitööna? Kuidas tuleb muistend vormistada ja esitada? Mis on töö nõutav maht? Kas muistendile tuleks lisada ka pildid ja joonised?

Kui kasutatakse pildimaterjali, siis tekkemuistendi puhul võiksid õpilased selle ise lavastada ja üles pildistada. Kohamuistendi puhul võiks tööle lisada kas ise pildistatud, joonistatud või muudest allikatest kopeeritud pildimaterjali. Kasutatud pildimaterjal peab olema korrektselt viidatud ja vastavuses autoriõigustega. Õpetaja peaks selgitama viitamismõtteid.

Töölehe lisa 2. Muistendi tekstid Lehmja tammikust

Lehmja Tammik, Heino Gustavson

Kord väga vanal ajal peetud Tallinna lähedal Lehmja tammikus vägevat pulmatralli, tantsu vihutud nii, et tolm taevani. Algul tantsitud laudade ümber lagedal, siis mindud tamme varju karglema. Seal aga komistanud kord üks, kord teine paar, mõned kukkunud maha. Eks vanade tamme all olnud hulganisti noori võsusid kasvamas, need jäänud rahvale jalgu.

„Kiskuge need vitsaraod kõigi juurtega välja!“ kamandab kuraasikas peigmees ja annab ise eeskuju. Pruut naerab ja julgustab pulmalisi tammikut rüüstama. Parajasti tuleb tolmust teed pidi Jürilt Kurna poole sandike, vaatab kohkumisega rumalat vallatust. Keelab: „Jätke puukeste tapmine, pole see väärt tegu!“ Ei kuule ükski hing vanakese manitsemist. Sandil ei jää muud üle, kui palub: „Tee pikk ja tolmune, kurk kuiv, kõht tühi, ehk jätkub mulle lusikatäis pulmarooga, lonks pulmakalja?“

Pruudiisa irvitab: „Sina, sant, õpeta omasuguseid! Minu tütre pulmas pole võõraid käskijaid-keelajaid vaja. Mis ees, see maha, mis segamas, see välja! Ah et süüa tahad?“ Ja viskab santi härja sääreluuga: „Säh, jära! Ära unusta, et olen helde olnud!“

Sant põikab raske kondi eest kõrvale. Töotab, et seda pulma mäletatakse veel mitusada aastat hiljem. Pulmalised unustavad peagi sõneluse, maast rebitakse viimane kui üks tammeke, nüüd mõnus tantsu lüüa. Lausa hull tuhin tuleb peale, pillimehed kipuvad perutama, puhuvad ja punnitavad, nii et põsed pakatamas, kopsud lõhkemas. Ise aina õhutavad tantsijaid takka: „Põrutage polkat, virutage valssi, tõmmake tuljakut!“ Pulmakülalised tunnevad vaevalt väsimust, keerutamine läheb üha hoogsamini. Äkki märkab algul üks, siis teine: varbaküüned nagu hakkaksid kasvama. Näevad, kuidas varbaotstest keerlevad välja pikad narmad, otsivad maapõuest pidepaika.

Ühtede käed kasvavad kole pikaks, varsti ulatuvad maani, sõrmedest saavad tüsedad juured. Teiste küünarvarred küünitavad kõrgemale, muutuvad oksteks. Siis hakkavad ninadki venima, kõrvad lähevad haraliseks, juustest saavad lehed. Mõne silmapilguga on pulmamõll vaibunud, pulmalistest madalad ja vindunud tammejässakad saanud. Linnud laskuvad pulmalaudadele maiustama, öösel viivad rebased sealt viimase. Pulmalauad ja -pingid kantakse varsti laiali, mis metsa jääb, see kõduneb. Sandi ennustus on täide läinud: Lehmja pulmast ei kao mälestus aastasadugi!

Eesti muistendite kuldraamat. (2010). Koost. R. Krusten. Tallinn: TEA Kirjastus.

Pulmanõidade tüli

Lehmja tammikus kasvavad tammed olla vanarahva jutu järele senna sattunud sel kombel: kord on sellel kohal kaks pulmasaja või pulmaliste jõuku vastakute sattunud.

Kummalgi olnud kaasas kanged nõiad. Ühe saja nõid olnd teisest vägevam, nõidund teised pulmalised tammedeks ühes nende nõiaga, kus nad tänaseni kasvavad.

ERA II 83,54 (50) < khk, Rae v – Tõnu Viedemann <Pikamäe, L. (1934)

Rommel, M.-A. (2011). Päritud paigad. Kohajutte ja legende Rae vallast. Jüri. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Lehmja tammik, Julius Põldmäe

Ju laupäeva õhtuks on kogunenud
suur rahvamass killastemajas,
sest Baltimaa mõisatest kohale ju
on saabunud pulmadeks sajad.

Üks rüütel me Harjumaa paepealselt maalt
on kosinud Tartumaa neiu,
ning oodates kallima saabumist nüüd
on väraval valvamas peiu.

Et kõik oleks sääraselt toimetatud,
kui nõuab me Baltimaa komme,
on linna poolt mängimas pasunakoor,
ning lisaks veel maavürsti trumme.

Siis mõisa poolt kuulda on hobuste hirn,
sealt läheneb rüütlite vägi.
Neil keskel on pruudike nägus ja noor,
see ehmub, kes teda vaid nägi.

Sest pruut on veel kaunim kui oodata võis:
ta juuksepuhm kiirgavalt tume.
Ta silmad on pruunid kui lõunamaa öö,
ta põsil on piimvalge jume.

Siis peoliste rõkkavas hüüetehoos
pruut peiule antakse üle
ning lahtiste kätega rutates peig
on avanud pruudile süle.

Kuid veel pole nendest saand ühine paar,
sest täita on enne üks komme:
neid paariks seab õnnistus pastori poolt,
mis toimuma peab alles homme.

Kui pulmarong jõudnud on kirikusse,
on pastor ju aegsasti kantslis.
Ta pruutpaari kiituseks kõnelemas
ning laulmas on köster ja kantrid.

Pruut kannatab karratud kuldkrooni all,
ka pärlite koorem tal kanda.
Ta närvitseb veidi, sest ta ju ei tea,
mil peiule jah-sõna anda.

Kui lõppend on pastori kiitusejutt,
kui lõpeb ka kantrite kaja,
on pastoril kuulda on küsimus veel,
ja pruutpaari vastus on „Jaa“, „Jaa“.

Nii lõpebki kiriklik tseremonii,
kõik ruttavad kirikust välja.
Taas naised ja lapsed nüüd tõldadele
ja rüütli ratsude selga.

Nüüd algab üks kuratlik kihutussõit.
Tolm keerleb kui tahetaks tappa
neid, kel on raugemas viimane jaks,
kes jäänud on sõitjate sappa.

Laud kaetud on lageda karjamaa peal,
sealt leida võib maitsvamat rooga,
ning tormabki kallale näljane voor
kui kulliparv metsiku hooga.

Üks kahmab sealt kahvliga, teine sööb peost,
seal kombekust teps pole näha.
Kõik laudade ümber on kobaras koos,
on ununud lauakord püha.

Neil ununud on ka me harilik pruuk,
et söömingu ette käib palve,
et Issanda kiituseks tõusta võiks,
et tänuks võiks nõtkuda põlved.

Neil meeles on ainult peo ilmalik pool,
see pool, kus on voolamas õlu,
kus pillid on paukumas, tants täies hoos,
vaid selles neil pulmapeo võlu.

Kui söömaaeg lõpeb, lööb lõkkele möll,
kõik tunnevad hullusehoogu.
Käest teise käib karikas, ääreni täis,
ja mehi on maas nagu loogu.

Üks rüütel, kel on juba kõva kilk peas,
seal ergutab kambameest lollu,
kes mõisast toob vakupeo karika,
nii suure kui pesuveemolli.

See õlut saab pumbatud pilgeni täis,
ta kallal on maoli maas lollid.
Seal näha on Harju- ja Tartumaa meest,
kui põrsapaar peadpidi mollis.

Nüüd algab ka tants, paarid põrandal hoos,
sest õllejõud annab end tunda.
Siin naisedki meestega rinnutsi koos,
neist mõnigi unustab enda.

Pruut kepsleb kui keblakas raudmeeste seas.
Tuul kergitab pruutkleidi ääre,
tal hüpeldes võibseb pruudipärg peas,
ta paljastab põlvini sääre.

Kuid see on ju patt, kes seda on näind,
et pruut pulmas niimoodi käitub.
Üks Tartumaa ilgur, kel must mõte peas,
ju arvab: ehk salasoovalt täitub.

Ta varitseb pruuti, tal väreleb silm,
ta kiima käes kibeleb suure.
Ja varsti on turjakas Tartumaa mees
ka mõrsjal ju kättpidi juures.

Kuid peig pole hoopiski papine poiss,
tal sangari süda on rinnus.
Ja ründaja rinnale lahvatab siis
ta raudraske ratsuri kinnas.

Nüüd järgnebki see, mis järgnema peab:
kaks meest on tapluseringil,
ning naised on ümber kui partide parv,
neist mõnigi kiljudes pingil.

On tormakas teras, on raiumas raud
ja mõök tabab tartlase rinda.
Meest murtuna murule langemas näed,
ta verega niisutab pinda.

See mõõgalöök on nagu võitlussekuts,
see päästab kõik vihahood valla,
ja enne kui midagi märgata saad,
on tartlased peigmehe kallal.

Peig kaitseb end vapralt, tal tabav on löök,
nii mõnigi variseb maha
ja kohe on kogunend kaitsjate salk:
kõik sõbrad on koondund ta taha.

Mis nüüd siin on algamas, see on ju julm,
ei tunne seal vend enam venda.
Lööb tapper, lööb mõök, lööb ratsurinui
ning käsi ja päid aina lendab.

Kesk võitluse tuhinat kõlamas sõim,
pilgukski ei katke kisa,
ning mõnigi mees on hullusehoos
on needmas suurt Taevaisa.

See sõim on nii sõge ja ulatub ka
me taevase Jumala kätte.
Ja kohe ta kutsub kõik taevased väed
oma õndsate palgete ette

Talt saadakse käsk: all lõppegu möll!
Kõik välguväed lastagu valla!
Need koguvad jõudu ja mürina vael
nad pilvedest raksavad alla.

Sünk Taevataat vihas lööb kõik tammedeks,
kõik pulmapeo naised ja mehed,
ja paigas, kus alles käis meeletu möll,
vaid liiguvad tammede lehed.

Nüüd seisab tee ääres peig, Harjumaa mees,
kui tunnimees trooni ees valves,
ta vastas, vaid samm üle kirikutee,
on Tartumaa pruudike palves.

Kui elu on jällegi endises hoos,
kui kubjas lööb töölopu lokku,
kõik noored on käsikäes kirikuteel,
ent nemad ei iial saa kokku.

Kus kevadööl kuulda on ööbiku hää,
kus kilkamas mõnegi lemmik,
seal endise lageda karjamaa peal
on mühamas hiis – Lehmja tammik.

Põldmäe, J. (2012). Kolm ballaadi. Rae [Harjumaa]: Rae Vallavalitsus.

Töölehe lisa 3. Töö muistendi tekstiga

Loe läbi 3 erinevat teksti Lehmja tammiku tekkimisest ning täida tabel allolevate ülesannete põhjal.

	„Lehmja tammik“. Heino Gustavson	„Pulmanõidade tüli“. Liisa Pikamäe	Ballaad „Lehmja tammik“. Julius Põldmäe		„Lehmja tammik“. Heino Gustavson	„Pulmanõidade tüli“. Liisa Pikamäe	Ballaad „Lehmja tammik“. Julius Põldmäe
Määra muistendi-liik. Põhjenda oma valikut.				Milline on muistendi moraal? Mida õpetlikku on autor oma looga edasi andnud?			
Sõnasta muistendi põhisõnum/peaidee. Milles seisneb loo probleem?				Leia vanasõnu/ aforisme, mis sobiksid muistendi pealkirjaks või peamõtte avamiseks			
Leia tekstist tundmatud/vananenud/murdesõnad ja tõlgi need kirjakeelde.				Milliseid väärtusi muistendis oluliseks peetakse?			
Kirjelda paari lausega muistendi keelekasutust.				Milliste väärtuste vastu muistendis eksiti?			
				Millisena kujutati ja iseloomustati tekstis tammesid? Too näiteid.			

Lisaülesanded:

- ◆ Leia tekstides sissejuhatus/teemaarendus/kokkuvõte (võimalusel märgi tekstile).
- ◆ Jutusta muistend klassile nii, et oled keegi teine, nt vana kodukoha-uuriija, geograaf, bioloog, pulmakorraldaja, looduskaitsja. NB! Vajalik kodune ettevalmistus.

- ◆ Nimeta traditsioonilisi pulmakombeid.
- ◆ Joonista muistendi tegelasskeem.

Töölehe lisa 4. Jutustamine abimees

1. Kavapunktide abil jutustamine

- ◆ Kirjuta üles tegelaste nimed, kohanimi/-nimed.
- ◆ Seejärel kirjuta iga tähtsama sündmuse kohta lühike lause.

Kirjuta kogu tekst üksteise alla. Kavapunktid nummerda.

Silmal peab olema kerge teksti esinedes haarata.

Kavapunktid pane kirja A5 paberi(te)le – suurem paber hakkab esinedes endale tähelepanu pöörama.

2. Mõistekaart

- ◆ Kasuta meeldejätmiseks mõistekaarti ehk joonist.
- ◆ Pane erinevate ringide sisse kirja olulisim (tegelased, peamised sündmused, kohanimed jne).

Kirjuta tekst suuremalt kui tavaliselt, et silmal oleks hea jutustades teksti haarata.

Tekst pane kirja A5 paberi(te)le – suurem paber hakkab esinedes endale tähelepanu pöörama.

Muistendi kuulajatel on vaja teada järgmist:

- ◆ tegelased, sh peategelane/-sed – nende iseloom/kirjeldus;
- ◆ tegevuskoht/-paik;
- ◆ tegevusaeg;
- ◆ konflikt (milles seisneb probleem?);
- ◆ kuidas olukord laheneb;
- ◆ mis on loo mõte/ peamine idee?

Klassi ees esinedes pea silmas:

- ◆ seisa sirgelt;
- ◆ hoia käed paigal (seda on lihtsam teha, kui abimaterjal on käes);
- ◆ ära kõigu, tammu, kiigu;
- ◆ räägi selgelt ja kõva häälega;
- ◆ vaata kuulajatele silma;
- ◆ ära kiirusta, võta jutustamiseks aega (samas ära venita, muidu pole kuulajatel huvitav);
- ◆ täna lõpetades kuulajaid.

Angerjasupp Saaremaa moodi

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Kodundus, inglise keel

Urve Läänemets, Tallinna Linnamäe Vene Lütseum, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia

Supp võib olla nii kerge kehakinnitus kui ka tõsine ja toitev pearoog. Meie toitumisharjumused on teatavasti pidevas muutumises. Õpilastega võiks arutleda, millised uued toiduained ja road on viimasel ajal Eestis kasutusele tulnud. Samas on rahvusköövide tähendus kasvanud ja meilgi oleks vaja teadmisi/oskusi selleks, et väärtustada vanaemade vaimset pärandit – oskust keeta suppi olemasolevatest toiduainetest. Angerjasupp oli rannarahva roog. Tänapäeval võiks seda pakkuda nii külalistele (selleks ka retsept inglise keeles, vt Lisa 1) kui ka võimaldada endale huvitav maitseelamus. Suppi võib valmistada kodunduse, klassijuhataja või inglise keele tunnis või teha seda koos väliskülalistega. Toidu valmistamise juurde käib oma toidutegemise lugu. Töölehes on see kirjeldatud nii nagu seda Põide kandis Saaremaal räägitakse, sellest ka nimetus mereangerjas, ehkki kirjakeeles kasutatakse vormi „meriangerjas“.

Angerjasupp Saaremaa moodi oli suvine söök, seda sai teha siis, kui angerjas meres „liikus“. Ajaliselt tehti seda jaanipäevast septembrini, külamehed püüdsid angerjat enamasti põhjaõngedega. Naiste amet oli angerjate puhastamine ja supi keetmine. Mereangerjas on maitsev ja toitev kala. Teda saab suitsutada, marineerida, praadida ja supiks keeta. Minu vanaema ja ema tegid suppi nii.

Valmistamine (ulatab umbes 6 inimesele)

Võta üks kena merest toodud angerjas (umbes 800 g-1 kg). Hari ta ära ja lõika umbes 3 cm pikkusteks tükkideks. Pane angerjatükid keema umbes 2 l veega ja paari-kolme terve noore porgandiga. Keeda 5-6 minutit, riisu vaht ning tõsta vahukulbiga angerjatükid ja porgandid kaussi. Kurna supivedelik läbi peene sõela. Haki sisse poolkeenud porgandid ja kartulid (tingimata värsked, umbes 500 g). Lisa 5-6 pipratera, 2 loorberilehte, 3-4 tillivart, maitse järgi soola. Keeda 5 minutit. Pane supi sisse angerjatükid tagasi ja keeda veel 10 minutit vaikselt tulel, loe sõnad peale („Saagu asjaks!“). Maitse, vajadusel lisa soola. Võta keenud tillivarred välja ja lõika peale värsket tilli.

Serveerimine: supitaldrikusse tõstab perenaine igale sööjale 2-3 angerjatükki ja supileent. Sünnib süüa küll ja peale seda suppi on kõht üsna täis. Mehed võtavad vahel teise täie veel. Selle järel pole enamasti enam mõtet liha ja tuhlist (kartulit) pakkuda. Võib kohe millegi magusa juurde minna.

Kas teadsid?

Angerjasupp võis olla ka pulmades teise või kolmanda päeva lõputoiduks. Mõnikord pakuti angerjasuppi ka talgulistele heinaveol, sest selle sai üsna kiiresti valmis.

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

suppide keetmise põhialused

angerjas kui toidukala

hooajatoidud saartel

keelekasutus
toiduvalmistamisel (sõnumine
ettevõetud tööde heaks
kordaminekuks)

murdekeele tähenduse
muutumine ja tänapäevane
keelekasutus

perekondlikud
toidutraditsioonid

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- 1) väärtustab traditsioonilisi toiduvalmistamise viise;
- 2) teab, kuidas angerjat saab toiduks kasutada;
- 3) oskab angerjat puhastada;
- 4) oskab keeta suppi antud retsepti kohaselt;
- 5) on saanud maitseelamuse huvitavast ja eksklusiivsest toidust;
- 6) oskab toitu serveerida ja rääkida selle juurde pärimuskultuurilist lugu nii eesti kui ka inglise keeles.

Seos õppekava läbivate teemade, kodunduse ja inimeseõpetuse ainekavadega

- ◆ kultuuripärandi mõistmine ja väärtustamine;
- ◆ tervislik toitumine (supp kui vedel toit);
- ◆ oskus mitmekesistada toidusedelit;
- ◆ oskus praktiliselt uut toitu valmistada;
- ◆ arusaamine angerjast kui toidukalast ja tema eripärast liigina tänapäeval.

Soovitused õpetajale

Seda suppi tehes peab arvestama, et üks kilogramm mereangerjat maksab praegu umbes 20-25 eurot (üks portsjon suppi umbes 3 eurot õpilase kohta). Õpilastele peaks põhjendama, miks meie toitumisharjumused on muutunud ja muutumas ka tulevikus. Kunagisest traditsioonilisest rannarahva suvisest toidust on tänaseks saanud restoraniroog. Ometigi on selle supi keetmise traditsioon säilinud, enamasti teevad seda need, kellel on mingi seos saartega ja/või päritud teadmine ja oskus. Angerjasupp on endale meeldivaks vahelduseks ja seda võib pakkuda ka Eestit külastavatele välismaalastele. Supikeetmine võib toimuda nii kodunduse, inglise keele (sh retsepti tõlkimine) kui ka klassijuhataja tunnis. Õpetaja võib kasutada huvitavaid lauanõusid ja kavandada angerjasupi põhioana, millele võiks järgneda ka magustoit, kui tegemist on mitmekäigulise lõunaga (tervikmenüüga).

Kooliaste: põhikooli III aste, gümnaasium

Ainetundide arv: 1-2

Materjalid, töövahendid:
vt retsepti, köögitarbed

Õpikeskkond: õppekook

Ülesande kirjeldus

Sissejuhatus

Arutlege.

1. Vanaemade kokaraamatud – kas olete neid näinud? Milline on nendes kasutatav keel?
2. Suppide tähendus. Miks keedeti sageli tahke toidu (nt liha) asemel suppi?
3. Kas Sinu peres kasutatakse mõnda vanaemalt või sugulastelt päritud retsepti toidu valmistamisel?
4. Toidu ja keskkonna vahelised seosed. Kus ja miks sai/saab angerjasuppi keeta?
5. Millal ja miks liikus mereangerjas Suures ja Väikses väinas?
6. Kuidas angerjat püüti?
7. Kuidas püütakse angerjat tänapäeval?
8. Kus kasvatatakse angerjat tänapäeval?

Uurimine ja teema tundmaõppimine

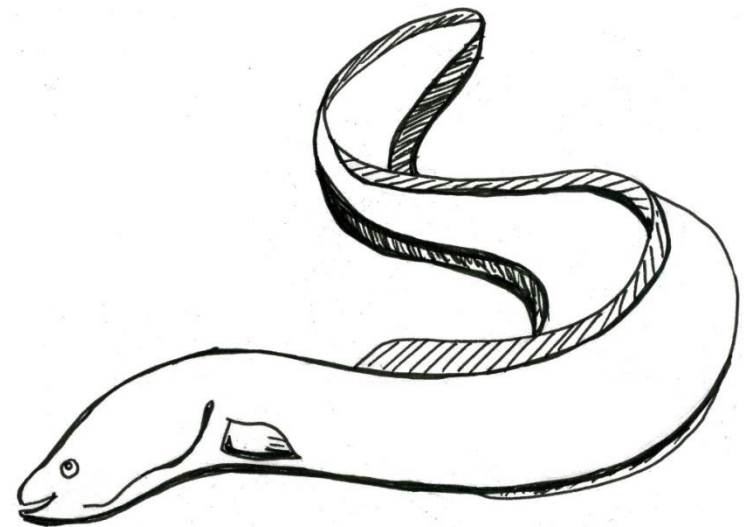
1. Kuidas lugeda retsepti ja korraldada tööjärge?
2. Kuidas angerjat puhastati/puhastatakse tänapäeval?
3. Miks ei pesta kala enne töötlemist, vaid kuivatatakse nt köögipaberiga?
4. Miks on eriti hea kasutada värskaid (noori) porgandeid ja kartuleid supi komponentidena (vt internet ja kokaraamatud)?

Väljund, lahendus

1. Teadmine ja oskus angerjasuppi keeta traditsioonilisel viisil.
2. Valmis toit – maitsev ja toitev supp.
3. Laua katmine ja supi serveerimine.
4. Motivatsioon küsitleda oma vanaemasid/vanaisasid jt sugulasi toidu valmistamise (keetmine, küpsetamine, kala/liha suitsutamine jne) viiside teemal (nii, nagu seda vanasti tehti).

Kokkuvõte

1. Hinnang maitseelamusele.
2. Iga osaleja arvamus tööprotsessi kohta.
3. Hinnang tööülesande keerukusele.
4. Miks on vaja iga tööd teha pühendunult? Sõnade peale lugemise tähendus omas ajas.

Angerjas. Joonis: Jane Remm

Töölehe lisa 1. Angerjasupi retsept inglise keeles

Traditional Saaremaa eel soup

Soup may be a light meal or a rich and nourishing main course. Eel soup used to be made in summer on Saaremaa, when the eels came to the coastal waters of the island. The soup was on the menu from St. John's Day to the middle of September. Men caught the eels with baited hooks and fishing lines, and women cleaned the fish and made the soup. Saltwater eel is an extremely tasty and nourishing fish. It can be smoked, marinated, used in soup, or even fried. My mother and grandmother made the soup as follows.

Recipe (for approximately 6 people)

Take one good-sized eel (ca 800 g-1 kg). Clean and cut it into 3 cm pieces. Put them into a pot with 2 litres of water and 2-3 fresh young carrots. Cook 5-6 minutes, skim off the foam, remove the pieces of eel and the carrots from the bouillon, and put them aside. Strain the bouillon through a fine sieve. Shred the half-cooked carrots and about 500 grams of fresh new potatoes. Add 5-6 black peppercorns, 2 bay leaves, 3-4 sprigs of dill, and salt according to taste. Boil for 5 minutes.

Put the pieces of eel back into the soup and simmer for approximately 10 minutes. Remember to cast the spell: "Saagu asjaks!" (may it taste good.) Taste and add more salt, if necessary. Remove the sprigs of dill and sprinkle the soup with finely-chopped fresh dill leaves.

Serving: Put 2-3 pieces of eel and some broth in each bowl. The soup is quite filling, although hearty eaters may ask for a second helping. There is no need to serve an additional main course, and you may simply follow it with dessert.

Did you know?

Eel soup was served as the final dish on the second or third day of a wedding? Sometimes it was also served in summer when all the people of a village worked together to gather the hay into barns, as the work had to be done quickly and the soup did not take long to prepare. Nowadays you can make this soup all year round as you can buy eel anytime.

Kohavaim

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Kunstiõpetus

Jane Remm, Sally Studio

Igal kohal on oma vaim, *genius loci*. Seda on vorminud geograafiline asetus, ajalugu ja inimesed. Ka vaimne kultuuripärand on koha nägu, isegi üldlevinud tava nagu pühade tähistamine erineb piirkonniti. Ülesanne aitab kaardistada kohavaimu läbi kunsti, loovalt kodukohta uurida ja tekitada huvi sellega seotud pärandi vastu.

Kujutamine kunstis ja kartograafias on sarnane. Kaartidel kujutatakse maad ja objekte leppemärkide abil üldistatuna. Kunstiski kasutatakse ideede ja maailma kujutamiseks ja väljendamiseks sümbolite keelt. Kuigi kaardid peaksid reprodutseerima maailma objektiivselt, kajastavad need ka ajastu arusaamu, samuti maailmataju muutumist läbi ajaloo. Nii näiteks ei olnud nõukogudeaegsel Tartu kaardil lennuvälja, mis tegelikkuses eksisteeris. Keskaegsed kaardid (*mappae mundi*) olid pigem arusaamu kaardistavad kui rändajat abistavad – kaugemaid kohti peeti vähemoluliseks, seetõttu olid need kaardil väiksemad.

Paljud kunstnikud on loonud subjektiivseid kaarte, kasutades seda formaati oma ideede väljendamiseks. Näiteks võib tuua Eesti kunstnik Marco Laimre ja tema subjektiivse maailmataju kaardid või ameeriklase Luke Dubois', kes on loonud USA atlase, kus kohanimedeks on sõnad, millega kohalikud end tutvumisportaalides kirjeldavad.

Ülesanne hõlmab kodukohta uurimist ja loova kaardi tegemist, suunates õpilasi intervjuude abil kaardistama kodukohaga seotud lugusid. Milline on meie kodukohta *genius loci*? Millised on hästituntud rajad, millised on salapaigad? Õpilased määravad kindlaks oma vaatenurga ning koostavad intervjuudele tuginedes subjektiivse teemakaardi. Kaardile märgitakse kõnealuse teemaga seostuvad teed ja paigad. Nii võib teemakaart olla näiteks „Elva hoidised“, „Esimeste suudluste Tartu“ või „Keldripoed Kalamajas enne ja nüüd“. Teemakaart vormistatakse joonistuse, maali või kollaažina.

Kas teadsid?

Eestist on UNESCO vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja muu hulgas kantud Kihnu kultuuriruum. Tänu tugevale kogukonnatundele ja eraldatusele mandrist on Kihnu kultuur ja elulaad mitmes mõttes omanäolised ja erilised. Kogukonnal on tänapäevani kindel side esivanematelt päritud teadmiste, oskuste, kommete ja tavadega. Neid hoitakse au sees ja antakse hoolega edasi noortele kihnlastele, kes peavad väga oluliseks oma keelt, toidukultuuri, käsitööoskusi, laule, tantse, pillimängu ja pulmakombeid.

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

Leppemärk: märkidest, tähtedest või graafilistest kujutistes koosnev süsteem, mida kasutatakse kaardistamisel, et luua kõigile lugejaile üheselt mõistetav ruumiline pilt.

Möötkava: suhe, mis näitab, mitu korda on mudeli suurused vähendatud või suurendatud võrreldes tõeliste suurusetega.

Genius loci: paigale iseloomulik vaimne atmosfäär.

kartograafia plaan

kaart

teemakaart

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ teab mõnd oma kodukohaga seotud lugu ja/või legendi;
- ◆ koostab grupikaaslastega kodukohateemalise uurimise, sh sõnastab uurimisküsimused, viib läbi intervjuud ja analüüsib neid;
- ◆ tõlgendab saadud infot ja loob selle põhjal visuaalse teemakaardi.

Seos õppekava ja kunstiopetuse ainekavaga

Õppekava üldpädevused:

- ◆ väärtuspädevus,
- ◆ sotsiaalne pädevus,
- ◆ suhtluspädevus.

Kunsti ainekava:

- ◆ kunstiteose vorm ja kompositsioon,
- ◆ sõnum ja kontekst,
- ◆ inimese ja ruumilise keskkonna suhted,
- ◆ kunstimaterjalid ja -tehnikad.

Lõimimine:

- ◆ geograafia – kaardiõpetus,
- ◆ keel ja kirjandus – intervjuu läbiviimine, toimetamine ja analüüs,
- ◆ ühiskonnaõpetus – sotsiaalsed suhted kodukohas.

Soovitused õpetajale

Kunstivahendeid võib varieerida, sellest sõltub ka ülesande pikkus ja kaardi põhjalikkus.

Viited

- ◆ AS Regio tegevusaruanne kaardina.
<http://www.regio.ee/2009/>
- ◆ Elisabeth Lecourt kaarditest riided.
<http://www.elisabethlecourt.com/works/les-robres-geographiques/>
- ◆ Marco Laimre kaardid.
Kaus, J. (2003). Kus on kodu, kus on kodu, kus on kodukoht? *Estonian Art* 1 (12).
http://www.estinst.ee/Ea/1_03/kaus_est.html
- ◆ Luke Dubois' linnakaard.
<http://lukedubois.com/>
- ◆ Maa-ameti kaardiserver.
<http://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardiserver-p2.html>
- ◆ *Tallinna juht . A user`s guide to Tallinn.* (2002). Toim. Laanemets, M., Kurg, A. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- ◆ Valik kaartidega tegelevaid kunstnikke.
<http://weburbanist.com/2011/05/30/creative-cartography-15-artists-transforming-maps/>

Kooliaste: põhikooli III aste

Ainetundide arv: 5

Materjalid, töövahendid:

näited kunstnike teostest, kodukoha kaardid igale grupile, kirjutusvahendid, kunstivahendid loovtöök.

Õpikeskkond: grupitööd ja loovtööd võimaldav (laudade asetus) klassiruum, asulakeskkond.

Sissejuhatus (1 tund)

1. Õpetaja tutvustab, mida mõistetakse vaimse kultuuripärandi all ja kuidas see erineb piirkonniti, toob näiteid ja palub õpilastel end täiendada. Õpetaja tutvustab teemat ja ülesande käiku.
2. Tuletatakse meelde kaartidega seotud mõisteid, õpetaja tutvustab kunsti ja kartograafia seoseid ja näitab erinevate kunstnike subjektiivseid teemakaarte. Arutelu teemakaartide kohta: millised need võivad olla, milliseid teemakaarte te tahaksite teha?
3. Moodustatakse 2-4 liikmelised grupid. Grupitööna piiritletakse oma kodukoht (nt küla, väiksem linn, suuremas linnas linnaosa). Viiakse läbi ajurünnak: Millised on meie kodukoha eripärad? Mis eristab seda teistest paikadest? Millised on siinsed traditsioonid, inimesed, õhkkond, arhitektuur, loodus, teadmised?
4. Tehakse mõttekaart. Ajurünnaku ja arutelu puhul tuleks julgustada vabalt kõiki ideid välja ütleva. Mõttekaardi juures saab väljatoodud juba kitsendada. Kui mõttekaart jääb ühekülgseks, saab õpetaja täiendavate küsimustega õpilasi edasi suunata. Lisainfot õppemeetodite kohta leiate autori artiklist „Lisa 1. Meetodite kaardid“ kogumikus „Seoseid loov kunstiharidus“ (2013) <http://seoseidloovkunstiharidus.files.wordpress.com/2012/10/sl-kunstiharidus.pdf>
5. Iga grupp valib ühe teema, mille uurimisele rohkem tähelepanu pöörata. Fookus võib olla näiteks inimsuhetel, radadel, loodusel või muul, mis huvitav tundub. Arutatakse, kellega intervjuusid teha, koostatakse ajakava ja mõeldakse välja küsimused, mille alusel kodukohta kaardistada. Õpetaja jagab kodukoha kaardid, need saab alla laadida Maa-ameti Kaardiserverist: <http://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardiserver-p2.html>

Soovi korral võib esimeses tunnis või pärast seda teha soojenduseks mõne lisalehel oleva ülesande.

Kodukoha uurimine ja kaardistamine (iseseisev töö + 1 tund)

1. Iseseisva tööna (grupis või üksinda) viiakse läbi 3-5 intervjuud kogukonna liikmetega kogumaks infot valitud teema kohta. Abivahendina kasutatakse kodukoha kaarte, kuhu saab mainitud kohad peale märkida. Olulisemad märksõnad ja laused kirjutatakse üles. Soovi korral intervjuu salvestatakse.
2. Tunnis tuuakse intervjuudest välja olulisim. Iga grupp tutvustab, keda intervjuueeriti ja mida kuuldi. Õpetaja aitab teha kokkuvõtteid.
3. Õpetaja tutvustab võimalusi ja näiteid, kuidas kunsti ja kaarte siduda, meenutab erinevate kunstnike teoseid. Arutatakse, mismoodi võib kaardiformaati kunstiteoses kasutada.
4. Idee kavandamine: küsimustest, intervjuudest ja kodukoha kaardil olevatest tähistest lähtudes mõeldakse, millise visuaalselt huvitava kaardi võiks teha.

Teemakaartide tegemine (2 tundi)

Grupitööna vormistatakse oma subjektiivne teemakaart. Kaardi võib joonistada, maalida, teha kollaažina või arvuti abil. Võib kavandada ka maastikumängu, mida pärast klassiga mängida.

Kaartide esitlus ja tagasiside (1 tund)

Võimalusel tehakse kaartidest näitus, iga grupp tutvustab oma kaarti ja seda, mida ta kodukohast teada sai. Õpetaja ja kaaslased annavad tagasisidet.

Töölehe lisa. Mängulised kaardistamisülesanded teema sissejuhatuseks ja kodukoha avastamiseks

Kodutee kirjeldamine

Paaristões kirjeldab üks õpilane teisele oma koduteed, rääkides ka mõnest teele jäävast huvitavast objektist või paigast. Teine joonistab jutustuse järgi teekonna üles, nii et rääkija ei näe, mida ta joonistab. Pärast võrreldakse joonistust kaardiga, vaadatakse, kuhu selle järgi oleks jõutud. See on kiire ja lõbus ülesanne, mida saab klassiruumis teha.

Märka pärandit!

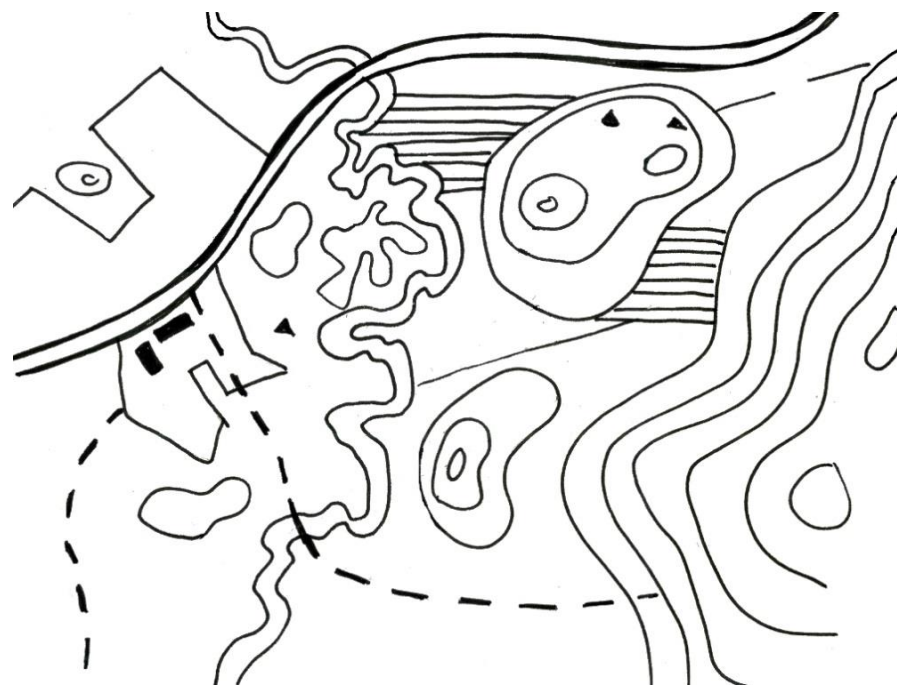
Paaristões otsitakse ja märgitakse kaardile kultuuripärandit kandvaid objekte ja paiku, nt puukuure, maakeldreid, pühapaiku, turuplatse, kohvikuid, aedu, tuulelippe või hernehirmutisi. Ühiselt arutletakse, kuidas on nende objektide ja kohtade tähendus aja jooksul muutunud. Milleks neid kasutati/kasutatakse? Millised oskused, kombed ja tavad nendega seostuvad? Kuidas on elustiili muutused mõjutanud kunagi tavaliste objektide kadumist maastikult ja asulapildist?

Kui hea on sinu suunataju?

Seda ülesannet on hea teha õpilastele kodukoha vähem tuntud paigas. Võtke grupiga ette jalutuskäik selle sihti avaldamata. Jalutuskäik võiks olla käänuline. Käigu ajal võiks tutvuda vaatamisväärsuste ja kultuuripärandiga ja vestelda pärandist. Jõudes sihtpunkti, paluda õpilastel näidata, kuhu suunda jääb retke alguspunkt. Lisaks võib arvata ka teiste teel olnud tähiste suunda. Kui paljud arvavad õigesti? Lõpus saab kaardiga võrrelda.

Jalutuskäik „pimedana“

Paarisjalutuskäigus on üks „pime“ ja teine saatja, rolle võib vahetada. „Pimedal“ seotakse silmad kinni, ta peab teiste meeltega tajuma ümbritsevat ja juhinduma oma saatjast. Nägijal on suur roll kaaslaste toetamisel, sest seotud silmadega on inimene väga abitu. Nägija toetab „pimedat“ käsivarrest ja suunab teda kehaga ja käe kaudu juhatahes. Parema on, kui ei räägita, siis saab „pime“ parema tajuelamuse. Helid ja lõhnad võimenduvad, ruumitaju muutub teiseks, tuttav kodukoht avaneb teise nurga alt.

Orienteerumiskaardi detail. Joonis: Jane Remm

Paber- või kaltsunuku valmistamine

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Käsitöö

Raili Kaubi, Kuressaare Gümnaasium; Siret Lahemaa, Lauka Põhikool

Töölehe eesmärgiks on valmistada õpilastega paber- või kaltsunukke ning nende kaudu rääkida oma lugu.

Mänguasjade kaudu saame praegustele noortele tutvustada kultuuri, ajalugu ja oma juuri ning suunata neid mõistma ennast kultuuri kandjana, edasivijana ja kultuuride vahendajana. Paber- ja kaltsunukkude valmistamise käigus saavad erinevad põlvkonnad rääkida ka oma lemmikmänguasjadest või- rõivastest, eri ajastute rõivamoest, koolivormist ning rahvarietetest või hoopis uurida erinevate maade traditsioonilisi nukke.

Kas teadsid?

Näiteid esimestest pabernukkudest, millel sai ka riideid vahetada, on leitud Viini, Pariisi ja Londoni moekeskustest juba 18. sajandi keskpaigast. Need käsitsimaalitud figuurid ja kostüümid olid mõeldud rikaste täiskasvanute meelelahutuseks ning nende abil esitleti tolleaegset moodi ja stiili.

19. sajandil hakati nii Ameerika Ühendriikides kui ka Euroopas pabernukke ja nende riideid massiliselt tööstuses tootma.

Teadaolevalt vanim kaltsunukk on ühe lapse hauast leitud Vana-Rooma kaltsunukk, mis on pärit umbes 300 a. eKr.

Allikad:

1. OPDAG, The Original Paper Doll Artists Guild.
<http://www.opdag.com/History.html>
2. Maria Solei pabernukkumaailm.
<http://poeet.ee/mariasolei/ponevat-lugemist/>
3. Metoodiliste õppevahendite valmistamine: Kaltsunukk.
<https://sisu.ut.ee/kaltsunukk/2-kaltsunukkude-valmistamise-ajalugu>

Paber- ja kaltsunukud. Joonis: Raili Kaubi

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

Kaltsunukk: traditsiooniliselt käsitsi tekstiilijääkidest valmistatud nukk.

Pabernukk: kahemõõtmeline paberist välja lõigatud inimfiguur eraldi kujundatud rõivastega, mis asetatakse nukufiguurile volditud kinnituste abil.

õmblemine

tekstiil

paber

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ kirjeldab oma perega seotud kihelkondade rahvarõivaid;
- ◆ teab erinevate ajastute rõivaid (II kooliaste) ja eri maade traditsioonilisi nukke (III kooliaste);
- ◆ omab ülevaadet oma pere lemmikmänguasjade ja lemmikrõivastega seotud lugudest ja nendest esemetest tehtud fotodest;
- ◆ valib praktilise töö valmistamiseks sobivaid materjale, töövahendeid, tehnikaid ja viimistlusvõtteid;
- ◆ joonistab pabernuku (II kooliaste) või valmistab tekstiilist mänguasja – kaltsunuku (III kooliaste).

Seos õppekava ja käsitöö ainekavaga

- ◆ arutletakse kunsti, käsitöö ja moe seoste ning käsitöö tähtsuse üle ajaloo ja tänases maailmas;
- ◆ tutvutakse erinevate materjalide ning nende omadustega, proovitakse mitmesuguseid tehnikaid ja töövõtteid;
- ◆ väärtustatakse ja hoitakse rahvuskultuuri ning teadvustatakse oma kohta mitmekultuurilises maailmas;
- ◆ õpitakse märkama erinevate maade käsitöötraditsioone ning nende seost ajaloo, kliima, usundi ning kultuuritavadega.

Soovitused õpetajale

Pabernuku võib kas ise joonistada, otsida figuurijoonise internetist või kopeerida erinevate moeajakirjade modellide järgi. Õpilased võivad oma ettekannet ilmentada teemakohaste fotode, esemete (rõivad, mänguasjad) ning helifailidega. Õpilased võivad tundi kaasa võtta ka oma lemmikmänguasja ning selle lugu tutvustada.

Viited

- ◆ Toomet, T. (1996). *Kaltsutitt ja puuhobune*. Tallinn: Koolibri.
- ◆ Toomet, T. (2010). *Mänguasjad jutustavad. 20. sajandi Eesti mänguasjade lood*. Tallinn: Tammeraamat.
- ◆ Toomet, T. (1997). *Nukuraamat: nukkude kirev maailma ja mõnda, mis seal sees leida*. Tallinn: Kunst.
- ◆ *Unustatud mänguasjad: vapper sõdur Peeter Pons, kuldpaperist kingadega tantsijatar ja teised. Eesti keeles ilmunud lastelugusid 20. sajandi algupoolelt*. (2005). Koost. T. Toomet, Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus. Tallinn: Tänapäev.
- ◆ Lingikogu nukkudest ja pabernukkudest. <https://delicious.com/iliar>

Kooliaste: põhikooli II ja III aste

Ainetundide arv: 10-12

Materjalid, töövahendid:

paber, liim, käärid, pliiatsid, erinevad tekstiilid, tikkimislõngad, nõelad, niidid, õmblusmasinad.

Õpikeskkond:

Õppetöö toimub käsitööklassis. Õpperuumid ja -tarbed, sh töövahendid, vastavad tervisekaitse, tööohutuse ja ergonoomia nõuetele. Igale õpilasele on tagatud töökoht ja praktiliseks õppetööks vajalikud individuaalsed töövahendid ning materjalid.

Sissejuhatus

Ülesande eesmärk on anda õpilasele võimalus lihtsate nukkude valmistamise kaudu oma lugu rääkida.

- 1.-2. tund sissejuhatus, teemaga tutvumine, näited maailmast jne;
- 3.-8. tund nukkude valmistamine – kavandamine, lõiked, joonistamine/õmblemine jms;
- 9. -10 . tund ettekande koostamine töö valmistamise etappidest (vastavalt õpetaja poolt püstitatud uurimisküsimustele ja eesmärkidele);
- 11.-12. tund töö esitlemine.

Uurimine ja teema tundmaõppimine

II kooliaste

1. Õpilane uurib (intervjuu) oma (vana)vanematelt, milliseid rõivaid nad lapsepõlves kandsid, millised olid nende lemmikrõivad või koolivorm ja millised võimalused olid rõivaste hankimiseks.
2. Õpilane uurib, millisest kihelkonnast on ta (vana)vanemad pärit.
3. Erinevaid allikaid kasutades tutvub õpilane rahvarõivaste ning rõivaste ajalooa.

III kooliaste

1. Õpilane uurib (intervjuu) oma (vana)vanematelt, milliste mänguasjadega nad mängisid, millised olid nende lemmikud ning kust need pärinesid.
2. Õpilane kogub infot Eesti ja teiste maade traditsiooniliste nukkude kohta.

Väljund, lahendus

II kooliaste

Õpilane joonistab pabernuku ja vähemalt 4 rõivakomplekti eri ajastutest – vanavanemate, vanemate ja enda lemmikriided või koolivormi ning oma perekonnaga seotud kihelkonna rahvarõivad.

III kooliaste

Õpilane kavandab ja valmistab tekstiilist mänguasja – kaltsunuku (traditsiooniline, erinevast rahvusest nukk, erinevate maade rahvarõivastega nukk vms).

Kokkuvõte

Õpilane esitleb oma tööd klassile.

Hindamine

Oluline on nii õpetaja sõnaline hinnang, hinne kui ka õpilase enda hinnang oma tööle. Hinnatakse lähtuvalt kujundava hindamise põhimõtetest.

Puuliikide tundmine ja kasutamine Eesti rahvakultuuris

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Loodusõpetus

Rolf Saarna, Lüllemäe Põhikool

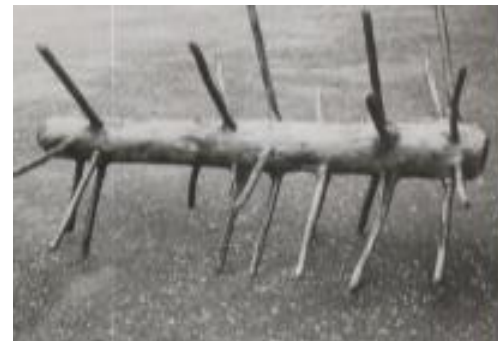
Sissejuhatus

Koos teiste soome-ugri rahvastega kuuluvad eestlased Kirde-Euroopa metsavööndi põliskasukate hulka. Meie kaugete esivanemate peamise elukeskkonna moodustasid mets ning seda läbivad või selles paiknevad veekogud. Mets on taimekooslus, kus peamise rinde moodustavad puud. Eestis on palju eriilmelisi metsi ning metsatüüpe on looduses sageli raske määrata. Metsi võib liigitada näiteks selle järgi, milline on metsas valdav puuliik. Eestlaste elu ning maailmatunnetust vormisid puud, olles neile sõbraks ja abiks. Puud andsid peavarju ja sooja, andsid valdava osa tööriistadest, relvadest ja tarbeesemetest, varjasid vaenlaste eest, aitasid keeta ja küpsetada toitu. Selline eluviis tingis eestlaste väga head teadmised puudest ning nende kasutamisevõimalustest.

Kas teadsid?

- ◆ Veel 19. sajandi lõpul septses talumees enamiku enda tarbevarast ise valmis.
- ◆ Eesti keele sõnavarasse kuuluv sõna *puu* on ühine kogu uurali keelkonnale.
- ◆ Balti keeltest tulenev sõna *mänd* tõrjus välja läänemeresoome keelse sõna *pedajas*.

- ◆ Perekonnanimede panekul 19. sajandi algul kuulusid puude nimetused kõige populaarsemate perekonnanimede hulka Kask, Kõiv, Kaasik, Mänd, Pedak, Pedajas, Pettai.
- ◆ Mänd on kogu Põhja-Euroopa metsavööndi eelistatuim ehituspuidu oma vaigurikka, oksteta, sirge, tiheda ja kuiva süüga.
- ◆ Noored sirged kuused olid kõikjal oma kerguse tõttu eelistatud rehavarrepuuks.
- ◆ Oma kõvade, reeglipäraselt paigutatud okste- ja tugevate, järsu nurga all käänduvate juureharudega on kuusk olnud üks peamisi puid, mille loodusvorme rahvapärases tehnikas osavasti ära on kasutatud.

Kuuselatvväke. EPM 772 E 405, Eesti Põllumajandusmuuseum.

<http://www.muis.ee/museaalview/1239098>

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

Puu: hästi välja kujunenud varrega (tüvega) puittaim, mis võib saavutada suured mõõtmed.

Puutöö: puust erinevate tarbe- ja ilusesemete valmistamine.

Tulioks: tihedalt puu ligidal ülles kasvanud oks, mis vaigusena ulatub sügavale puu sisse. Samuti võib selleks olla mõni muu ebatavaliselt tüve sisse kasvanud oks.

Foto: Olev Mihkelmaa,
15.09.2011, Läänlane.
<http://www.laanlane.ee/article/fotod-suitsu-i-%C3%B5el-lasti-vette-lootsikud>

Suurematel jõgedel olid tarvitusel kerged haavapuust vened kumerate laialipainutatud külgedega. Need olid üsna liikuvad, manööverdamisvõimelised ja hea kandejõuga veesõidukid. Fotol on Matsalus vette lastud kolm lootsikut ehk ruubat, mis valmisid Keskkonnaameti projekti raames.

Rahanapp.
ERM A 132:2 Sangaste, Eesti
Rahva Muuseum.
<http://www.erm.ee/et/Avasta/Kihelkonnad/Sangaste-kihelkond>

Rahanapp on kasetohust, pealelukatava puukaanega. See on kodus tehtud ja seda tarvitati raha hoidmiseks.

RMK saepalkide
kvaliteedistandard. 2010.
Riigimetsa Majandamise Keskuse
koduleht.
http://rmk.ee/files/Palkide_standard_21.05.2010_piltidega.pdf

Tulioks männil. Ehituspalgil ei tohtinud olla sees „tulioksa“, mis oleks võinud põhjustada tulekahju. Arvati, et tulioksaga majja lööb pikne või et palk läheb ise põlema.

Viisud.
EPM4292/abE2373/ab, Eesti
Põllumajandusmuuseum.
<http://www.muis.ee/museaalvieu/1230290>

Noorte lõhmuste (pärn) õhuke painduv koor aga oli kõrvuti pajukoorega tavaline viisupunumise materjal. Just lõhmusekoore rohke kasutamise tõttu hävitati hulgaliselt noori puid, mistõttu pärnade arv metsades tõsiselt kahanes.

lõhmus

pirid

tõrv

mesipuu

äke

miiliauk

mähk

kasetoht

tökat

märss

vene

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ teab ning oskab määrata peamisi Eestis kasvavaid puuliike;
- ◆ tunneb erinevate puudega seotud rahvapärismust;
- ◆ teab peamisi Eestis kasvavaid metsataimi;
- ◆ teab, kuidas kasutatakse metsataimi rahvameditsiinis.

Seos loodusõpetuse ainekavaga

Seostub 6. klassi loodusõpetuse teemaga „Mets elukeskkonnana“. Õpitakse tundma Eesti metsakoosluste tuntumaid taimeliike. Töölehte saab kohandada ka 8. klassi bioloogia tunniks, mille teemaks on õis- ja paljasseemne- taimed ning nende taimede tähtsus looduses ning inimese elus.

Soovitused õpetajale

Puuliikide määramisel peaks võimalusel kasutama päris puuliikide näidiseid. Näidiseid võib ise metsast otsida või külastada metsamuuseumi. Õppetunde võib läbi viia ka metsas, dendropargis või arboreetumis. Vajadusel võib asendada praktilise töö slaidikavaga. Teemaga tutvumiseks ning ohtrate näidete leidmiseks peaks lugema Ants Viirese raamatut „Puud ja inimesed“ (2000). Võimekamatele õpilastele saab referaadi asemel pakkuda töövormiks uurimustööd.

Referaadi hindamisel pöörata vormistuse kõrval rohkem tähelepanu sisule ning informatsiooni mitmekülgusele. Õpilased võivad koostada referaadi põhjal ettekande ning seda klassi ees esitada. Seega saaksid õpilased kaks hinnet: referaadi või uurimustöö eest ning ettekande eest.

Viited

- ◆ 50 Eesti tavalisemat pargipuud ja põõsast. Keskkonnaamet.
http://www.keskkonnaamet.ee/public/50_tavalisemat_pargipuud_ja_-_poosast_200dpi.pdf
- ◆ Daniel, O. (2001). *Mets ja metsandus Eestis*. Tartu: Ilmamaa.
- ◆ Eesti Entsüklopeedia.
<http://entsyklopeedia.ee/>
- ◆ Eesti pärismaised puud.
http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_p%C3%A4rismaised_puud
- ◆ Eesti taimed.
<http://bio.edu.ee/taimed/>
- ◆ *HERBA: Historistlik Eesti Rahvameditsiini Botaaniline Andmebaas*. (2008). Koost. R. Sõukand, R. Kalle. Võrguteavik. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
<http://herba.folklore.ee/>
- ◆ Viires, A. (2000). *Puud ja inimesed*. Tartu: Ilmamaa.

Kooliaste: põhikooli II aste

Ainetundide arv: 3-4

Materjalid, töövahendid:

erinevate puuliikide näidised, internetiühendusega arvuti, kirjutusvahendid.

Õpikeskkond: klassiruum, võimalusel dendropark, arboreetum või mets.

Ülesande kirjeldus

Töölehe täitmiseks võib planeerida 3-4 tundi sõltuvalt sellest, kas võetakse ette väljasõit loodusesse või saab kasutada puuliikide näidised. Õpilased peaksid enne referaadi teema valimist ja materjali otsimist tundma erinevaid puuliike, nendega seotud rahvapärимust ja nende kasutusalasid. Milliseid tarbeesemeid valmistati kindlatest puudest, mida väärtuslikku puud veel andsid? Seejärel koguvad õpilased referaadi jaoks infot, sh pildimaterjali. Õpilased koostavad referaadi ja kannavad selle tunnis ette.

Sissejuhatus (esimene tund)

Alustada küsimustega: „Mis on tulioks ja miks on see teadmine tänapäeval oluline?“, „Milliseid puude kasutamise seotud rahvatarkusi te veel teate?“, „Kas te teate, mida tähendavad järgmised mõisted: *pedajas, pird, tõrv, mesipuu, äke, miiliauk, mähk, kasetoht, tõkat, märss, vene?*“. Küsimused on mõeldud õpilaste motiveerimiseks ning huvi tekitamiseks. Järgnevalt alustatakse puuliikide õppimisega ekskursioonil või klassiruumis.

Uurimine ja teema tundmaõppimine (esimene ja teine tund)

1. Õpilased õpivad erinevaid puuliike ning nendega seotud rahvapärимust tundma ekskursioonil dendropargis, arboretumis, metsas või klassiruumis. Liikide õppimisel on väga oluline roll õpetajal, kes teab erinevaid määramistunnuseid ning kasutusvaldkondi. Oluline infoallikas on seejuures Ants Viirese raamat „Puud ja inimesed“ (2000). Võimalused, kuidas tundi läbi viia:

- ◆ piltidega slaidiesitlus liikidest ning näidismaterjal;
- ◆ retk dendroparki või arboretumisse. Võimalusel võib minna ka metsa, kuid seal ei pruugi kõiki liike olemas olla;
- ◆ sissejuhatavas tunnis kasutada külalisesinejana spetsialisti abi.

Infoallikad: Ants Viires „Puud ja inimesed“, õpetaja loeng, internetist: Eesti taimed, Eesti pärismaised puud.

2. Õpilased otsivad iseseisvalt arvutiklassis või raamatukogus informatsiooni ja kavandavad töö sisu, mida kontrollib õpetaja. Võimalusel külastatakse muuseumi (nt Eesti Rahva Muuseum). Infoallikad: Ants Viires „Puud ja inimesed“, „Eesti taimed“ (<http://bio.edu.ee/taimed>), „Historistlik Eesti rahvameditsiini botaaniline andmebaas“ (<http://herba.folklore.ee>), 50 tavalisemat pargipuud ja pöösast, Eesti pärismaised puud.

3. Õpilased vormistavad ja esitavad referaadi. Referaatide teemad võiksid olla seotud vaimse kultuuripärandiga, valida võib näiteks järgmistest seast:

- ◆ „Mänd ja selle kasutamine Eesti rahvakultuuris“ (võib kasutada ka teisi puuliike, uurimustöö tuleks teha ühest kindlast liigist);
- ◆ „Metsa roll Eesti rahvakultuuris“ (võib anda üldise ülevaate);
- ◆ „Metsa kasutamine ja majandamine Eesti rahvakultuuris“ (arhitektuuris, majanduses, meditsiinis);
- ◆ „Eesti talurahva puutööriistad ja töövõtted“ (tarbe- või ilusesemed, arhitektuur, spetsiaalsed töövõtted, tööriistade muutumine ajas);
- ◆ „Metsaga kaasnevad uskumused ja ended Eesti rahvakultuuris“ (võib võrrelda erinevaid geograafilisi piirkondi);
- ◆ „Puuliikide kasutamine Eesti rahvameditsiinis“ (uskumused ning ravivõtted);
- ◆ „Traditsioonilise metsamajandamise mõju keskkonnale“ (säästliku majandamise ilmingud läbi aegade, erinevad meetmed metsade ning puuliikide kaitseks).

Väljund, lahendus

Õpilased koostavad referaadi või uurimustöö puudest ja metsast Eesti rahvakultuuris.

Hindamine

- ◆ võib kasutada kujundlikku hindamist ning referaadi sisu hindamist;
- ◆ hinnata võib ka referaadi põhjal tehtud ettekannet.

Regilaul. Laulu loomine

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Muusikaõpetus
Elina Kaasik, Tallinna Tehnikagümnaasium

Regilaul on olnud aastasadu eestlaste igapäevane kaaslane. Oleme ennast pidanud ikka laulurahvaks ning oleme uhked oma kooritraditsioonide ja laulupidude üle. Kui palju aga tänapäeval lauldakse kodudes? Need ajad, mil laul oli elu lahutamatuks osaks, mil lauldi iga töö ja tegevuse juures, on möödas. Muutunud on ka laulude omandamise viis – traditsioonilise suulise põlvest põlve laulude edasiandmise kõrvale on tulnud kirjalikest allikatest ja helikandjatelt õppimine.

Töölehe abil saavad õpilased koos õpetaja ja vanematega uurida, kuidas koduse laulmise traditsioon on meieni jõudnud ja millised muutused on see läbi teinud. Arutletakse selle üle, millised teadmised ja väärtused oleme laulu kaudu pärinud oma vanematelt, vanavanematelt ning kogukonnalt. Esivanemate laulude tundmine aitab õpilasel väärtustada oma kodukoha eripära, seda lahti mõtestada ning seostada laulmist tänapäeva eluga.

Õpilane tutvub oma rahva muusikalise emakeelega ning selle kaudu õpib jutustama lugusid endast ja oma ajast, tuginedes seejuures varasematele traditsioonidele ja muustritele. Laulu loomisel lähtub õpilane esivanemate kultuuritraditsioonidest, sümbolitest ja kujunditest, mis

on regilaulu aluseks. Õpilane analüüsib, milliseid funktsioone täitis laul varem, milliseid aga praegu, ning arutleb teemal „Millised väärtused oleme esivanematelt üle võtnud ja miks?“. Teretulnud on ka teiste pereliikmete osalemine laululoomises.

*Lood ei ole looja loodud
Ega sõnad sepa tehtud,
Värsid vabrikus valatud!
Lood on nõnda, kui ma laulan,
Sõnad nõnda, kui ma säädan,
Viisid nõnda, kui ma võtan*
ERIA 159.

Nõmme Noortemaja folgiring ja viiuldajad Türi festivalil
"Regilaul uues kuues". Foto: Kaari Klesment.

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

Minu pere (kogukonna) laulud:
hällilaulud,
sünnipäevalaulud,
igapäevased laulud,
pulma või muude
perekondlike sündmuste
juurde kuuluvad laulud jne.

Regilaulu tunnused:
8-silbiline värsimõõt,
algriim,
mõttekordus,
ühesõnaline refrään (*kaske, marti, kadriko, alleaa*),
murtud värss,
tüüpviisid,
ettehaarav sisseastumine.

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- 1) teab oma pere (vanemate, vanavanemate) või kogukonna peredes lauldavaid laule (hällilaulud, sünnipäevalaulud, laste mängitamine jne);
- 2) teab regilaulu mõistet, ülesehitust ja tunnuseid;
- 3) koostab (üksi, koos kaaslase või perega) regivärsilise laulu, toetudes õpitule ning valides endale sobiva teema: loodus, kalendritähtpäevad, pere, kool, vaba aeg jne;
- 4) esitab omatehtud laulu üksi või koos kaasõpilastega (kontsert, lauluvõistlus);
- 5) loovtöö III kooliastmes – annab ülevaate regilaulu kohta, kogub andmeid koduse laulmise kohta, töötleb ja analüüsib kogutud andmeid, loob ja esitab (iseseisvalt või koos kaasõpilastega) oma laulu ning vormistab selle kirjalikult.

Seos õppekava ja muusikaõpetuse ainekavaga

- ◆ toetab rahvalaulu teemat käsitlevat materjali 5. klassis;
- ◆ toetab õpilase loovat mõtlemist;
- ◆ arendab õpilase isikupära, suhtlemis- ja koostöö oskust, ühtekuuluvustunnet, sallivust ja emotsionaalset kompetentsust.

Soovitused õpetajale

Arutlege koos õpilastega, kuidas laulukultuur on ajapikku muutunud. Julgustage õpilasi laulu loomisel pereliikmeid kaasama. III astmes on väljundiks loovtöö, II astmes – regilaulu loomine ja esitamine.

Viited

- ◆ Laulud Eesti rahvakalendri tähtpäevade andmebaasis BERTA.
<http://www.folklore.ee/Berta/laulud.php>
- ◆ Sünter, A. (2007). *Regitund*. Eesti Raadio.
<https://arhiiv.err.ee/vaata/regitund>
- ◆ Koch, U. (2012). *Regilaul*. Rühm Pluss Null. [Dokumentaalfilmi katkend].
<http://www.youtube.com/watch?v=IJPMomdsUsM>

Kooliaste:

põhikooli II kooliaste – 5.klassis regilaulu käsitlevates tundides; põhikooli III kooliaste – abiks loovtöö koostamisel.

Ainetundide arv: 5 tundi, pluss III kooliastmel iseseisev töö.

Materjalid, töövahendid:

muusikaõpik 5. klassile, CD 5. klassile – helinäited, lisamaterjal muusika kuulamiseks.

Õpikeskkond: tavaklass, kasuks tuleb CD-mängija, arvuti ja projektori olemasolu.

Ülesande kirjeldus

Sissejuhatus (II kooliaste: 1,5-2 tundi, III kooliaste: 3 tundi)

1. Õpetaja tutvustab teemat „Regilaul“ ning seletab lahti regilauluga seonduvad mõisted. Kuulatakse ja lauldakse erinevaid regilaule (töölaulud, kalendritähtpäevade laulud, kiigelaulud jne) (1 tund).
2. Õpetaja viib klassis läbi vestluse laulmisest eestlaste elus. Arutletakse, milliseid funktsioone täitis laul varem, milliseid praegu, mis on ajapikku muutunud ja miks. Milliseid regilaule võiks laulda ka tänapäeval ja mis puhul (nt mardi- ja kadrilaulud, mängitamise-laulud, hällilaulud)? II kooliastmes moodustatakse rühmad (koosnevad kaasõpilastest või pereliikmetest) ja selgitatakse uurimis-ülesannet (0,5-1 tundi).
3. Loovtöö puhul koostatakse tegevusplaan ja ajakava, tutvutakse uurimustöö etappidega ning vormistamise nõuetega (III kooliaste: 1 tund).

Uurimine ja teema tundmaõppimine (II kooliaste: 1,5-2 tundi ja iseseisev töö, III kooliaste: iseseisev töö)

1. Õpilane uurib kodus, milliseid laule laulsid oma lapsepõlves vanemad ja vanavanemad, ning meenutab oma lapsepõlve laule. Paneb saadud info kirja (võib ka laule salvestada) (iseseisev töö).
2. Õpilased jagavad kodust saadud infot klassikaaslastega ning teevad koos õpetajaga kokkuvõtte: kui palju kodudes üldse tänapäeval lauldakse, kui palju lauldi varem ning millest muutused on tingitud? Milliseid laule ja mis puhul lauldi ja lauldakse? Tuua mõned konkreetset näited. Kas on ka selliseid laule, mis korduvad läbi põlvkondade (nt hällilaulud, mida laulis vanavanaema lapsele ja lapselapsele ning nemad hiljem oma lastele)? Kas erinevates peredes lauldakse samasuguseid laule? Kas mõnes peres lauldakse ka teiste rahvaste laule? (0,5-1 tundi).

3. Tuginedes õpitule, loob õpilane oma regilaulu (võib täita ülesannet rühmatööna, koos perega või üksi). Õpilane valib teema, millest soovib kirjutada, koostab 8-10 või rohkemavärsilise laulu, püüdes järgida regivärsi struktuuri, ning mõtleb sellele lihtsa viisi. Tunnis alustatud laululoomise protsessi võib jätkata kodus, kaasates pereliikmeid. Vormistada kirjalikult. Õpetaja juhendamisel võib laulu ka kirja panna (nt jo-võtmes, kasutades 3-4 astet) (II kooliaste: 1 tund, vajadusel iseseisev töö).
4. Loovtöö vormistada koolis kehtivaid nõudeid järgides (III kooliaste: iseseisev töö).

Väljund, lahendus

1. Regilaulu loomine ja esitamine (II kooliaste).
2. Loovtöö (III kooliaste).

Kokkuvõtte: esitlus, tagasiside, hindamine (1-2 tundi)

1. Õpilane esitab omatehtud regilaulu klassis või kontserdil üksi või koos teistega.
2. Õpilane annab hinnangu kaasõpilaste loominguks.
3. II kooliastmes hinnatakse teadmiste rakendamist laulu loomisel (lähtudes regilaulu struktuurist ja tunnustest), samuti aktiivsust ja osavõttu uurimusliku osa täitmisel.
4. III kooliastmes hinnatakse loovtööd koolis kehtiva hindamisjuhendi alusel.

Kõnekäänud ja fraseologismid

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Teatriõpetus

Ingrid Mikk, Jüri Gümnaasium

Eesti keele eripäraks on ikka olnud sõnadega mängimine, allteksti olemasolu, mõistu kõnelemine jne. Meie rahvakultuurile omane keelerikkus sisaldub ka kõnekäändudes, mis peidavad endis teksti peitu pugenud mõistatusi. Tähenähtus selgub lausest või olukorrast, mil seda öeldakse. Fraseologismi mõistet kasutab keeleteadus, kõnekäänu mõistet folkloristika – heal lapsel mitu nime. Et meie keele rikkus kaduma ei läheks, on vaja ka erinevates ainetundides keelenüanssidele enam tähelepanu pöörata. Üheks selliseks võimaluseks on teatriõpetuse tunnis selgitada kõnekäändude olemust.

Õppematerjal sisaldab ainesse sissejuhatavat [esitlust](#). Teatriõpetuse tunni ja sissejuhatava slaidiprogrammi ühendamiseks saab õpetaja kasutada soojendusharjutusi, mis sisaldavad kolme erinevat viisi nii teema kinnistamiseks kui ka õpilaste avamiseks.

Tööleht „Kõnekäändude lavastamine“ (Lisa 2) tutvustab kolme eri moodust kõnekäändude lavastamiseks.

Eesmärk on rõhutada teatriõpetuse aine kaudu vaimse kultuuripärandi tähtsust.

Kas teadsid?

- ◆ Eesti keeles on väga mahukas fraseologismide elektrooniline alussõnastik: <http://www.folklore.ee/justkui/sonastik/> ja [fraseologismide otsimismasin](http://www.folklore.ee/ri/date/robotid/leht3.html) ja <http://www.folklore.ee/ri/date/robotid/leht3.html>.
- ◆ Suurem osa fraseologisme on pärit kas antiikkultuurist või piiblist.

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

fraseologism

kõnekäänd

peidetud tähendus

piltlikustamine

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ tunneb kõnekäänu mõistet ja oskab väärtustada seda kui rahvakultuuri osa;
- ◆ mõistab kõnekäändude tegelikku tähendust;
- ◆ oskab kõnekäände loominguks kasutada neid lavastades, piltlikustades jne.

Seos õppekava ja kirjanduse ainekavaga

- ◆ õpilane tunneb mõistet *kõnekäänd*;
- ◆ õpilane oskab seletada kõnekäändude tähendust, oskab neid võrrelda ja seostada tänapäeva elunähtustega;
- ◆ õpilane eristab tekstinäidete põhjal rahvaluule lühivorme (kõnekäänd, vanasõna, mõistus);
- ◆ õpilane tunneb mõistet *fraseologism* ja tajub stiilivärvingut.

Soovitused õpetajale

Õpetajal peavad olema saalitundideks ette valmistatud prinditud lehed. Õuetundide läbiviimise jaoks peaksid need olema kiletatud.

Loova osa läbiviimisel on soovitatav hoida tempot, et õpilased oleksid pidevas tegutsemises. Vastasel juhul hakkab tund venima.

Tunde saab kohandada vastavalt eale, teemat käsitletakse I-III kooliastmes.

Viited

- ◆ Aruvee, A. (2013). *Kõnekäändude doomino. Kõnekad kõnekäänud*. TEA Kirjastus.
- ◆ Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik FES.
<http://www.folklore.ee/justkui/sonastik/>
- ◆ Kõnekäänud ja fraseologismid. Otsimismasin.
<http://www.folklore.ee/ri/date/robotid/leht3.html>
- ◆ Rebane, L. Vanasõna, mõistus, kõnekäänd. Anstla Gümnaasium.
http://miksike.ee/docs/lisa/Naidend_Vanasona_m_oistus_konekaand_Rebane.doc
- ◆ Õim, K. (2004). *Fraseologism versus kõnekäänd. Emakeele Seltsi aastaraamat 50*, 129–142.
http://www.emakeeleselts.ee/esa/ESA_50_pdf/Oim.pdf

Kooliaste: põhikooli I, II ja III aste

Ainetundide arv: 2

Materjalid, töövahendid:

Õpetajale on valmistatud ette kõnekäände tutvustav esitlus ja harjutused kõnekäändude kordamiseks ja lavastamiseks, A4 paberil kõnekäänud (toodud lisades).

Õpikeskkond: teatriõpetuse tunni läbiviimiseks sobib kõige paremini saal, avar koridor, tühi klassituba või õu. Õpilastel peab olema piisavalt ruumi liikuda. Kõnekäändude lavastamiseks on hea ka lava olemasolu või lava tekitamise võimalus.

Ülesande kirjeldus

Eesmärk on suunata õpilased mängulisuse kaudu kultuuripärandi juurde. Kõnekäänud rikastavad õpilaste keelt, kõnekäändude lavastamine arendab nende loovust.

Sissejuhatus (1 tund)

1. Tuletada meelde kõnekäänu mõiste. Tuua mõni värvikas näide (nt Eno Raua raamatust „Peep ja sõnad“).
2. Õhutada õpilasi tooma näiteid selle kohta, kuidas nemad on kõnekäändudega kokku puutunud. Kas on olnud naljakaid olukordi? Kas on kõnekäände/fraseologisme, mida (vana)vanemad kasutavad, aga noored pigem mitte? Milliseid keelendeid õpilased kasutavad? Kasutada võiks nn kuuma palli meetodit.
3. Viia läbi fraseologisme/kõnekäände tutvustav [esitlus](#). Toodud on näited koos illustreeriva materjaliga.
4. „Soojendusharjutused teatriõpetuse tunniks“ – viia õpilased ette valmistatud materjaliga teatriõpetuse lainele ja hakata mängude kaudu kõnekäände õppima. Lahti on kirjutatud kolm moodust tunni läbiviimiseks. Õpetaja valib, millised õpilastele enim sobivad ja mis õppetunni sisse mahuvad. See sõltub õpilaste arvust, väiksema grupiga jõuab rohkem ülesandeid läbida.

Uurimine ja teema tundmaõppimine (1 tund)

1. Kodune töö: uurida koduste (sh ka vanavanemate) keelekasutust. Millises olukorras ja milliseid kõnekäände kasutatakse? Iga õpilane peaks vähemalt 5 keelendit otsima.
2. Õpetaja suunab õpilased kõnekäände lavastama. Abimaterjal „Kõnekäändude lavastamine“ (Lisa 2) – lahti on kirjutatud kolm lavastamisviisi. Õpetaja peab grupi suuruse järgi arvestama, kas ajaliselt suudetakse kolme ülesannet täita.

Väljund, lahendus

Õpilased lavastavad tunnis õpetaja antud kõnekäände.

Eesmärk on kõnekäändude abil õpilaste loovust arendada, tulemus selgub tunni käigus.

Soovi korral saab paremaid lavastusi ka nt aktustel esitada (emakeelepäeva raames jne).

Hindamine

Õpetaja hindab kahe tunni jooksul õpilaste kaasatõotamist, teema mõistmist, meeskonnatööoskust, esinemisjulgust, loovust jne. Hindamisel võib kasutada ka õpilaste endi abi.

Töölehe lisa 1. Soojendusharjutused teatriõpetuse tunniks

Kõnekäänud rikastavad õpilaste keelt ja nende lavastamine annab võimaluse loovuse arendamiseks. Tunni läbiviimiseks on soovitatav suur tühi ruum (saal/koridor/tühi klass).

Leia õige kõnekäänd!

Materjalid: A4 paberil kõnekäänud, õpilastele jagamiseks (väikestel paberitel) kõnekäänu tähendused ehk vasted.

Õpetaja laotab põrandale läbiseigi kõnekäänud. Seejärel jagab ta igale õpilasele kõnekäänu tähenduse, millele peavad nad leidma põrandale asetatud kõnekäändude seast õige vaste. Õpilased jäävad seisma leitud kõnekäänu juurde. Õpetaja käib ringi ja kontrollib kõigile kuuldavalt vastuste õigsust. Valesti arvanud õpilastega saab mängu korrata (õpetaja laotab põrandale uued kõnekäänud ja jagab õpilastele uued tähendused). Harjutuseks saab kasutada ka töölehe „Kõnekäändude lavastamine“ (Lisa 2) kõnekäände.

Leia õige tähendus!

Materjalid: A4 paberil kõnekäändude tähendused + nn libatähendused, õpilastele jagamiseks väikestel paberitel kõnekäänud.

Õpetaja on printinud välja A4 või suuremale paberile kõnekäändude tähendused ning lisaks nn libatähendused (ehk tähendused, millele vastavaid kõnekäände õpetaja välja jaganud polegi). Lehed on laotatud läbiseigi põrandale. Õpilastele loositakse väikestel paberilipikutel kõnekäänud. Õpetaja märguande peale peavad kõik õpilased oma kõnekäänule tähenduse otsima.

Ülesande teevad raskemaks nn libatähendused. Vastuste õigsust saab kontrollida nii, et õpilane ütleb oma kõnekäänu ja leitud tähenduse ning õpetaja kinnitab vastuse õigsust. Valesti arvanud õpilastega saab mängu korrata. Harjutuseks saab kasutada ka töölehe „Kõnekäändude lavastamine“ kõnekäände.

Otsin kaaslast!

Materjalid: A4 paberil kõnekäänu tähendused ehk vasted, õpilastele jagamiseks väiksematel paberitel kõnekäänud. Kõnekäänud võiks õpilastele rinnaesisele kinnitada (nööpnõela, pesulõksu, maalriteibiga jne).

Õpilased peavad oma kõnekäänule leidma sarnase tähendusega kõnekäänu ehk paarilise, kelle kõnekäänd on sama tähendusega. Selleks peavad õpilased ringi käima ja endale õige kaaslase otsima. Seejärel peavad teineteist leidnud õpilased põrandale asetatud tähenduse leidma. Vastuste õigsust saab kontrollida nii, et õpilased ütlevad oma kõnekäänu ja leitud tähenduse ning õpetaja kinnitab vastuse õigsust.

Kolmas ülesanne „Otsin kaaslast!“ on hea võimalus kõnekäändude lavastamiseks vajaminevate paaride või gruppide moodustamiseks.

NB! Põranda asemel saab kasutada kõnekäändude asetamist ka seintele, nt teibiga seinale kleepida.

Ülesande „Otsin kaaslast!“ kõnekäänud

Kõnekäänd 1	Kõnekäänd 2	Tähendus	Kõnekäänd 1	Kõnekäänd 2	Tähendus
paneב päitsed pähe	altari ette viima	abielluma	on lusikaga antud ja kulbiga võetud	kruvid logisevad	rumal
härğa mööda	nagu läbi õllekõrre	aeglaselt	urvaplaastrit andma	kitli peale andma	peksma
mitte risti ette lööma	kõiki rattaid käima panema	tegutsema asuma	jänesenahk põues	süda saapasääres	kartma
kõrvu pea alla panema	otsi ära andma	ära surema	luuslanki lööma	aega surnuks lööma	laisklema
sulge sappa lööma	kinga andma	vallandama, minema saatma	pähe taguma	pealuu sisse raiuma	meelde jätma
näguripäevi nägema	sandikopikaid lugema	virelema, vaene olema	pilli ajama	räästad tilguvad	nutma
ajusid pingutama	nii et pea on paistes	pingsalt mõtlema	liimist lahti	närv on must	ärritunud
tuuleveskitega võitlema	tühja tuult tallama	tühja tööd tegema	käppa imema	õhust ja armastusest elama	nälgima
nagu kokku laulatatud	nagu särk ja püksid	lahutamatud	sääri tegema	jalgu selga võtma	ära jooksmata
keelt kandma	kokku ketrama	taga rääkima	pehmeks rääkima	kurja ja kulda pakkuma	veenma
koti peale minema	nahka üle silmade tõmbama	magama minema	nagu kukk õrrel	pea seljas	uhke, upsakas
sauna andma	säru tegema	riidlema	supi sees olema	nagu kala kuival	suures hädas olema
hambasse puhuma	käojaani ajama	valetama	kellegi turjal ratsutama	kellegi rahakoti peal elama	kellegi kulul elama

Töölehe lisa 2. Kõnekäändude lavastamine

Fotod kõnekäändudest

Materjalid: eesriie või suur lina, paberkanjal kõnekäänud, fotoaparaat. Õpilased jagatakse 3-5 liikmelistesse rühmadesse, misjärel jagatakse/öeldakse/loositakse igale rühmale kõnekäänd, mille kohta peab tegema nn foto. Ettevalmistuseks on aega 2-3 minutit, seejärel peab pilt „jäätuma“. Teised õpilased peavad arvama, millise kõnekäänuga on tegemist. Ülesannet saab kasutada ka võistlusmänguna (kõige rohkem teiste kõnekäände ära arvanud rühm on võitja). Kui eesriide asemel kasutatakse lina, peab õpetaja leidma kaks linahoidjat ehk lavapoissi.

Tempokam versioon. Kui õpilased on loomingulisemad, võib ülesannet sooritada järgmiselt: grupp õpilasi seisab eesriide/lina taga ja õpetaja hakkab kõnekäände ütleva. Pärast esimese kõnekäänu ütlemist on grupil umbes minut aega reageerida ja eesriide taga ettevalmistusi teha. Seejärel eesriie langeb ja foto on valmis. Õpetaja ütleb kiiresti järgmise. Ühele grupile võiks õpetaja öelda 4-6 kõnekäändu.

Lavastatud fotod võib ka realselt üles pildistada, et hiljem nt klassi seinale koos pildiallkirjadega üles riputada. Fotografeerimiseks peab õpetaja leidma õpilaste seast piltniku.

Kõnekäänu lavastamine: „Õpime kõnekäändude tegelikke tähendusi!“

Õpetaja jagab õpilased rühmadesse ja loosib igale rühmale ühe kõnekäänu. Rühma suurus oleneb klassi suurusest – õpetaja peaks arvestama, et kõik lapsed saaksid õppetunni jooksul oma lavastused ette kanda. Kõnekäändude lavastamisel on oluline, et õpilased teaksid kõnekäänu tegelikku tähendust. Siinkohal peab õpetaja kasutama kindlasti neid kõnekäände, mida on sissejuhatavas tunnis käsitletud.

Õpilaste ülesanne on lavastada situatsioon (etüüd), mille pealkirjaks saaks vastava kõnekäänu panna ja millest selguks kõnekäänu tegelik tähendus. Ettevalmistuseks on aega 10 minutit.

Nt Härjal sarvist haarama (tegutsema asuma)

Õpilased peavad nõu, kuhu ekskursioonile minna, kestab pikk ja lõputu vaidlus eri paikade vahel. Lõpuks otsustab üks klassikaaslastest konkreetselt tegutseda, laseb teistel hääletada: kas Eesti või välisriik, palju raha ollakse nõus välja käima, kas bussi või rongiga jne. Tema konkreetsus ja initsiatiiv viivad lõpuks sihile. Otsus tehakse üksmeelselt.

Hindamisel peab õpetaja muu hulgas arvestama ka seda, kas kõnekäänu õigest tähendusest on aru saadud.

Kõnekäändude lavastamine: „Kõnekäänd sõna-sõnalt“

Õpetaja jagab õpilased rühmadesse ja annab igale rühmale ühe kõnekäänu. Rühma suurus oleneb klassi suurusest – õpetaja peaks arvestama, et kõik lapsed saaksid õppetunni jooksul oma lavastused ette kanda. Kuna tegu on humoorika lähenemisega, on kõnekäändude lavastamisel oluline, et õpilased väänaksid kõnekäänu tegelikku tähendust, see tähendab võtaksid kõnekäänu sõna-sõnalt. Siinkohal peab õpetaja kasutama neid kõnekäände, mida on lihtsam ja naljakam sedaviisi lavastada. Õpilased saavad ülesandeks loositud kõnekäänd lavastada ja teistele ette kanda. Kõnekäänu lavastamiseks on aega 10 minutit.

Nt Triibulisi pükse tegema

Vanaema lausub lapselapsele: „Kui sa oma tuba õhtuks ära ei korista, teen sulle ühed triibulised püksid!“ Lapselaps on nii õnnelik, ei korista tuba, vaid läheb kaubanduskeskusesse ja otsib sealt endale aksessuaare, mis uute triibuliste pükstega hästi sobiksid. Õhtul kohtudes on vanaema üllatunud, tuba on koristamata ja laps on õnneliku näoga uute pükste ootuses, tuba uusi kalleid hilpe ja vidinaid täis...

NB! Siinkohal saab rõhutada nn lahtise lõpuga lavastamist – vaataja mõtleb ise, kuidas situatsioon võiks laheneda.

Hindamisel aitavad õpetajat järgmised punktid:

- ◆ õpilane on ülesandest õigesti aru saanud;
- ◆ õpilane on hea meeskonnatöötaja (teotahteline, abistav jne);
- ◆ õpilasel on hea sõnavara;
- ◆ õpilasel on hea diktsioon;
- ◆ õpilasel on hea lavaline liikumine (ei tammu, on publikusse näo, mitte seljaga, ei lohista jalgu jne).

Kõnekäänud, mida lavastada

Kõnekäänd

nagu konn mätta otsas
 nagu sukk ja saabas
 nagu lepase reega
 sõelaga vett kandma
 ümber sõrme mässima
 mett moka peale määrima
 vesi ahjus
 puru silma ajama
 kops läks üle maksa
 vedru välja viskama
 peost suhu elama
 leibu ühte kappi panema
 silmad peos
 keelt peksuma

Tähendus

edev, kerglane
 üksmeelselt koos
 kergesti, hõlpsalt, ladusalt
 tühja tööd tegema
 ära kasutama
 meelitama
 kartma
 petma
 vihastama
 surema
 vaeselt elama
 abielluma
 nutma
 taga rääkima

pead murdma
 auku pähe rääkima
 kõrva taha panema
 varvast viskama
 südant puistama
 keel on vestil
 peapesu tegema
 triibulisi pükse tegema
 ei lausu musta ega valget
 esimest viiulit mängima
 leidis uue omaniku
 pigis olema
 liimist lahti
 nagu hane selga vesi
 jalgu selga võtma
 nagu kass ja koer
 leiba luusse laskma
 ei seisa pudeliski paigal
 vaene kui kirikurott
 segi kui puder ja kapsad
 vasikaga võidu jooksuma
 nagu silgud pütis
 süda saapasääres
 nahka üle kõrvade tõmbama
 tuhatnelja
 kõrvu tuliseks tegema
 jalgadele valu andma
 pikanäpumees

mõtlemata
 ära rääkima
 meelde jätma
 põgenema
 avameelseks muutuma
 väsinud
 riidlemata
 peksa andma/riidlemata
 on vait
 liider olema
 varastati
 halvas olukorras olema
 halvasti tundma
 jätab ükskõikseks
 ära minema
 tülis
 puhkama
 püsimatu
 väga vaene
 täiesti segamini
 mõttetult tegutsema
 väga kitsas
 kartma
 petma
 väga kiiresti
 noomima/riidlemata
 põgenema
 varas

Nuga kui puidu töötlemise vahend

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Töö- ja tehnoloogiaõpetus
Jürge Nooni, Tallinna Ristiku Põhikool

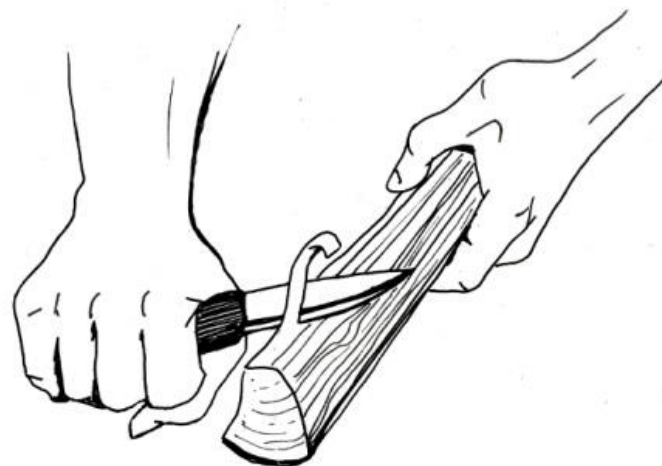
Nuga on väga universaalne töövahend tegemaks erinevaid töid nii klassiruumis kui ka õues, samuti arendab see noore inimese käeosavust ning koordinatsiooni. Nuga on ka kodus kättesaadav traditsiooniline töövahend, mille kasutamisevõimalusi peab rohkem esile tooma.

Kas teadsid?

Nooremal kiviajal täitsid noa aset teravaservalised kivid ja luutükid. Metallist valmistatud noad ja relvad olid nii käepärasemad kui ka vastupidavamad ning tõrjusid järk-järgult vanad kivist tööriistad välja. Järgnevate aastasade jooksul lisandus noale kui relvale või vestmiseks ja nikerdamiseks mõeldud tööriistale erinevaid funktsioone. Kujunesid välja spetsiaalnoad muudeks töödeks (lusikanoad, uurdenoad, voolmed, liimeistrid ja kiinid jne). Eestist leitud vanimad noad (metallist) pärinevad pronksiajast I aastatuhande lõpust eKr.

Töövõtted

Pikivestmine on pikkade pinnalaastude lõikamine, mis toimub käeliigutustega kehast väljapoole ja sirget joont mööda. Puutükki hoitakse kuhugi toetamata vasakus käes, nuga aga paremas käes (vasakukäelistel on vastupidi). Pöialt ei peaks toetama noapeale ega noatera seljale, sest nõnda väheneb käe jõud, samuti võivad pinnud kergesti küüne alla sattuda.

Pikivestmine. Joonis: Jane Remm

Märksõnad, mõisted

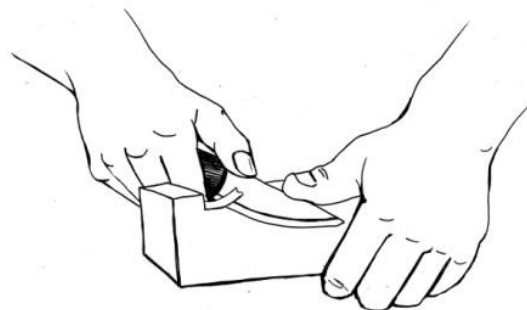
Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

Käärlöike nimetus tuleb sellest, et tegevus meenutab pisut kääre. Nuga on üheks kääride haruks ja põial teiseks. Puutükki hoitakse harilikult vasakus (vasakukäelistel vastupidi) käes, parema käe neli sõrme hoiavad noapead ja põial toetub vastu puud löikepinnast madalamal. Sellisel moel löigates puudub vigastusoht. Halvimal juhul võib tulemuseks olla vaid naha kriimustus, sest nuga on põidlani jõudes juba oma liikumisjõu kaotanud.

Käärlöige. Joonis: Jane Remm

Pöiallöiget kasutatakse puhastus- ja silumisvõtena. Nuga hoitakse paremas (vasakukäelistel taas kõik vastupidi) käes. Puutükk võetakse vasaku käe nelja sõrme vahele. Pöial toetub noatera seljale. Noa juhtimine toimub parema käega, tera lükkamine aga vasaku käe põidlagaga.

Pöiallöige. Joonis: Jane Remm

Peremärgid

Peremärke on kasutatud kalapüügiriistade, viljakottide, riidesemete, põllutööriistade jt esemete märkimiseks. Peremärkide kasutamine võis alguse saada juba ajal, mil inimesed hakkasid koos põldu harima, karja kasvatama või kala püüdma. Siis tekkis vajadus eraomandi märgistamise järele ja selleks võeti kasutusele igale perele ainuomane märk ehk peremärk.

Peremärk oli päritav, iga järgmine põlvkond täiendas seda. Peremärkide kasutamine hakkas Eestis vähenema seoses kirjaoskuse levikuga 19. sajandil. Tänapäeval võib kasutuses olevaid peremärke leida vaid rannaäärsetes külades, kus neid esineb veel kalavõrkude ujukitel.

Valik peremärke. Joonis: Jane Remm

Allikas: Vikipeedia artikkel peremärkidest.

<http://et.wikipedia.org/wiki/Perem%C3%A4rk>

noatööd

nuga

töövõtted

rahvuslikud elemendid

peremärgid

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ oskab nuga ohutult kasutada;
- ◆ teab põhilisi noatöövõtteid ja oskab nuga teritada;
- ◆ teab traditsioonilisi talulaste mänguasju;
- ◆ omab ülevaadet (vana)vanemate kogemustest noatöödega;
- ◆ valib eseme valmistamiseks sobiva materjali ja tehnika;
- ◆ omab ülevaadet peremärkide tähtsusest ja kasutamisest (III kooliaste);
- ◆ valmistab männikoorest paadi (II kooliaste) ja sisselõigetega kõlapulgad (III kooliaste).

Seos õppekava ja töö- ja tehnoloogiaõpetuse ainekavaga

- ◆ õpitakse kasutama rahvuslikke elemente esemete kavandamisel;
- ◆ väärtustatakse keskkonnasäästlikkust ja kohalikke traditsioone ning omandatakse eetilisi töökspidamisi;
- ◆ arendatakse ideid ja rakendatakse neid loovalt esemeid valmistades ja täiustades ning mõistetakse iseenda osaluse tähtsust;
- ◆ tutvutakse erinevate materjalide ning nende omadustega, proovitakse mitmesuguseid tehnikaid nende kasutamisel;
- ◆ väärtustatakse ja hoitakse rahvuskultuuri ning teadvustatakse oma kohta mitmekultuurilises maailmas.

Viited

- ◆ Dahlgren, L. O., Szczepanski, A. (2006). *Õuesõppe pedagoogika: raamatuharidus ja meeleline kogemus. Katse määratlada õuesõpet.* Tallinn: Ilo.
- ◆ *Eesti rahvakultuur.* (2008). Koost. A. Viires, E. Vunder. 2.tr. Tallinn: Eesti Entsoklõpeediakirjastus.
- ◆ Eesti Rahva Muuseum. Mänguasjad. <http://www.erm.ee/et/Avasta/Rahvakultuur/Toovotted/Manguasjad>
- ◆ *Eesti talurahva ajalugu* (1. osa). (1992). Toim. J. Kahk. Tallinn: Olion.
- ◆ Karell, J. (1934). *Puutööde metoodiline põhiõpetus: õpetajaile ja iseõppijaile.* Rakvere: Ühistrükikoda Rakveres.
- ◆ Karik, H. (1984). *Vask, kuld ja raud olid esimesed.* Tallinn; Valgus.
- ◆ Mölder, A. (1968). *Puit vormis, vorm puidus.* Tallinn: Kunst.
- ◆ Pallo, S. (2006). *Eesti peremärgid.* Tallinn: Grenader.
- ◆ Piiri, R. (2006). *Talulaste mänguasjad.* Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- ◆ Rihvk, E. (1978). *Puitehistöö koolis.* Tallinn: Valgus.
- ◆ Ränk, A. (1996). *Eesti etnograafia sõnaraamat.* Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- ◆ Ussisoo, Th. (1920). *Pussnoatööd: koolidele ja iseõppijaile.* Tallinn: J. ja A. Paalman.
- ◆ *Töö-õppus: Käsitöö pildiajakiri koolile ja kodule.* nr. 1 (1926) ja 3 (1928).
- ◆ Viik, M. (2012). *Mängumasinad: teine puutööraamat.* Tallinn: Ajakirjade Kirjastus.
- ◆ Viires, A. (2009). *Eesti rahvapärane puutööndus: ajalooline ülevaade.* Tallinn: Ilo.

Kooliaste: põhikooli II ja III aste

Ainetundide arv: 4

1. tund: sissejuhatus, ajalugu, ohutustehnika, töövõtted.
2. tund: sobiva materjali valimine, sobivasse mõõtu lõikamine.
3. - 4. tund: tööde teostamine.

Materjalid, töövahendid:

puit, männikoor, puidust šašlõkitikud, nuga, lusikanuga, saag, naaskel, kangas, markerid, pliats.

Õpikeskkond:

Noatööde puhul ei ole tarvis spetsiaalvarustusega klassiruumi. Õppetöö võib toimuda nii õues kui ka klassiruumis. Kõiki töövahendid saab kerge vaevaga töökojast kaasa võtta.

Ülesande kirjeldus

Sissejuhatus

Ülesande eesmärk on männikoorest paadi ja kõlapulkade valmistamine.

II kooliaste

Õpilane valmistab männikoorest paadi, tutvub talulaste mänguasjadega ja uurib (vana)vanematelt, milliste mänguasjadega nemad oma lapsepõlves mängisid. Kas (vana)vanemate mänguasjad olid ise valmistatud või ostetud poest? Milliseid mänguasju sai lihtsate vahenditega ise teha? Kas koolis õpetati neid paati meisterdama?

III kooliaste

Õpilane valmistab sisselõigetega kõlapulgad. Ta uurib, kus kõlapulki kasutati ning kuidas neid kaunistati. Oluline on arusaada, miks peremärgid koosnevad eelkõige sirgetest sisselõigetest (töö käigus võiks õpilane kogeda ja aru saada, et neid on palju lihtsam teha). Õpilane uurib, kas tema suguvõsas on olnud peremärke ja millised need olid, ning kujundab valmistatavatele kõlapulkadele oma peremärgi.

Uurimine ja teema tundmaõppimine

II kooliaste

1. Õpilane küsitleb (vana)vanemaid, uurides, milliste mänguasjadega nemad oma lapsepõlves mängisid. Milliseid ujuvaid esemeid sai ise valmistada?
2. Õpilane uurib, kas keegi õpetas tema (vana)vanemaid valmistama paate.
3. Milliste tööde juures on (vana)vanemaid koolis ja kodus õpetatud noatööde töövõtteid kasutama?

III kooliaste

1. Eesti erinevate piirkondade peremärkidega tutvumine.
2. Erinevate piirkondade peremärkide iseloomulike joonte väljaselgitamine.
3. Õpilane uurib, kas tema suguvõsas on olnud peremärke ja millised need olid.
4. Enda peremärgi kujundamine.

Väljund, lahendus

II kooliaste

Männikoorest purjepaadi valmistamine.

III kooliaste

Peremärgi kujundamine. Kõlapulkade valmistamine ning neile enda kujundatud peremärgi lõikamine.

Kokkuvõte, hindamine

Hinnatakse lähtuvalt kujundava hindamise põhimõtetest (hindamismudel koostatakse põhinedes õpiväljunditele). Oluline on nii õpetaja sõnaline hinnang, hinne kui ka õpilase enda hinnang oma tööle.

Kodukandi pühad paigad ja nendega seotud pärimus

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Usundiõpetus
Triinu Artma, Jüri Gümnaasium

Vaimne kultuuripärand on midagi, mis annab inimestele identiteedi ja järjepidevustunde. Üks osa vaimsest pärandist on seotud uskumuste ja pühade paikadega.

Kõikide usundite tunnistajatel on omad pühad paigad, olgu need hooned või looduslikud pühakohad. Eestlastele on erinevatel aegadel olnud olulised nii loodus- ja pärimuskultuuriga seotud pühad paigad kui ka ristiusuga seotud paigad ja ehitised. Pühade paikadega haakuvad erinevad pärimuslood, mida antakse edasi põlvest põlve. Pühapaikades käiakse palvetamas, ohverdamas ning muid usuriitusi läbi viimas. Igal hiiel, ohvrikivil, pühallikal ja kirikul on oma võlu, hing ja energia.

Tööleht on koostatud põhikooli lõpuklassidele ja gümnaasiumi astmele usundiõpetuse tundide raames oma kodukandi maa- ja ristiusu pühade paikade ja nendega seotud pärimusega tutvumiseks.

Kas teadsid?

Riigil puudub praegu ülevaade valdava osa looduslike pühapaikade asukohast ja seisundist, mistõttu ei ole võimalik nendega erinevates planeeringutes ka arvestada. Nii pühapaigad hävivad või kahjustatakse neid teadmatuses.

Ilumäe hiiepuu, RM F 947:21, SA Virumaa Muuseumid.
<http://www.muis.ee/et/museaalview/1639691>

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

hiiemets

hiiepuu

ohvriallikas

kultusekivi

kabel

kirik

kalme

kultuurimälestis

legend

muistend

pärimus

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ teab kodukohas asuvaid pühasid paiku, nende ajalugu ja pärimust;
- ◆ märkab, teadvustab ja mõtestab kogukonna vaimset kultuuripärandit läbi kohalike pühade paikade tundmaõppimise;
- ◆ oskab koostada uurimistööd ja projekti, neid esitleda ja kaitsta;
- ◆ kasutab arvutit õppimis- ja töövahendina ning töötulemuste esitlusvahendina.

Seos õppekava ja usundiõpetuse ainekavaga

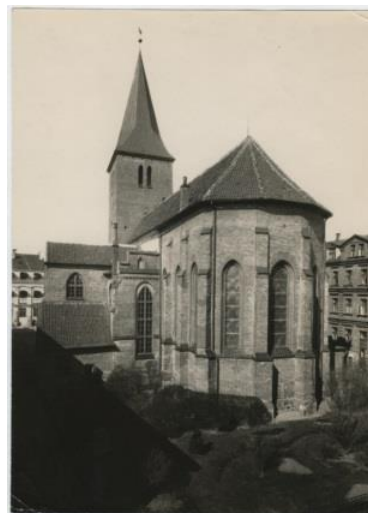
- ◆ väärtuspädevus – suutlikkus tajuda ja väärtustada oma seotust loodusega, oma maa ja rahva kultuuripärandiga;
- ◆ õpipädevus – suutlikkus organiseerida õpikeskkonda ja hankida õppimiseks vajaminevat teavet, planeerida õppimist ning seda plaani järgida, kasutada õpitut.

Salla suur ohvrikivi, Simuna khk, ERM Fk 484:81, Eesti Rahva Muuseum. <http://www.muis.ee/et/museaalview/653081>

Viited

- ◆ Eesti kirikute digitaalne arhiiv. <http://kirikud.muinas.ee/>
- ◆ Eestimaa looduslikud pühapaigad. <http://maatundmine.estinst.ee/>
- ◆ Holsting, M. (2011). *Ajalik ja ajatu. Marju Kõivupuu sada üks pühapaika*. ERR. <http://arhiiv.err.ee/vaata/ajalik-ja-ajatu-marju-koivupuu-sada-uks-puhapaika>
- ◆ *Looduslikud pühapaigad. Väärtused ja kaitse*. (2007). Koost. Kaasik, A., Valk, H. Tartu: Õpetatud Eesti Seltsi toimetised. <http://maavald.ee/hiis/raamat2007/hiiekogumik.pdf>
- ◆ Maa-ameti Geoportaali kultuurimälestiste kaart. <http://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardiserver-p2.html>

Tartu Jaani kirik ja kirikuaed. Vaade kagust., AM_ 13741:40-4 F 17113, Eesti Ajaloomuuseum. <http://www.muis.ee/et/museaalview/2040266>

Kooliaste: põhikooli III aste ja gümnaasium

Ainetundide arv: 3

Materjalid, töövahendid:

arvuti, internet, fotoaparaat

Õpikeskkond:

tuleb jälgida, et õppes on võimalik kasutada internetiühendusega arvutit ja esitlustehnikat ning et õpilastel on püha paigaga seotud ajalooallikate ja pärimuse leidmiseks võimalus kasutada raamatukogu.

Ülesande kirjeldus

Töölehe eesmärk on suunata õpilasi märkama ja uurima oma kodupaiga pühasid kohti nagu hiied, ohvrikivid, kirikud, surnuaiad jne.

Sissejuhatus

1. Rääkida sissejuhatuses pühapaikade olulisusest inimeste elus ja lasta õpilastel sõnastada püha paik mõistena.
2. Küsida õpilastelt, milliseid kodukohas asuvaid pühasid paiku nad teavad, panna need tahvlile kirja. Vaata mõistekaardi näidet Rae valla kohta.
3. Ülesande tegemisse sisse elamiseks näidata õpilastele religioonisaate „Ajalik ja ajatu“ videot: <http://arhiiv.err.ee/vaata/ajalik-ja-ajatu-marju-koivupuu-sada-uks-puhapaika>. Marju Kõivupuu räägib sellest, mida pühapaigad on tähendanud ja mida need tähendavad tänapäeva inimese jaoks, millised paigad on tema enda jaoks tähtsad. Saade kestab 28 minutit.
4. Jagada õpilased rühmadeks (soovitavalt 3-4 liikmelised) või paarideks ja lasta igal rühmal valida endale üks kodukandi püha paik, mida hakatakse uurima.

Uurimine ja teema tundmaõppimine

1. Õpilased panevad kaardil paika, kus nende uuritav püha paik asub (<http://kaart.delfi.ee> → joonista oma kaart → lisa punkt).
2. Õpilased koguvad intervjuude kaudu, internetist ja raamatutest valitud püha paiga kohta materjale (legendid, muistendid, ajalugu jne) ning teevad kohapeal ise pilte.

3. Õpilased intervjuueerivad kohalikke elanikke eesmärgiga saada teada inimeste kogemusi, lugusid, pärimusi seoses valitud püha paigaga.
4. Uurimise vahepeal on soovitatav teha üks tund, kus õpilased annavad seni tehtud tööst ülevaate. Samuti on õpilastel võimalik õpetajalt abi ja nõu küsida, edasist tegevust kavandada ning grupitööga seostuvaid tekkinud probleeme lahendada.
5. Õpilased koostavad paiga kohta esitluse. Esitlus peaks sisaldama õpilaste endi tehtud pilte, intervjuude tulemusi, olulist info antud koha ajaloo ja sellega seotud pärimuse kohta ja veel muid olulisi fakte (kui neid on). Lisaks peaks esitluses olema kaart või link kaardiga, kus püha paik täpselt asub, ja kasutatud allikate slaidid.

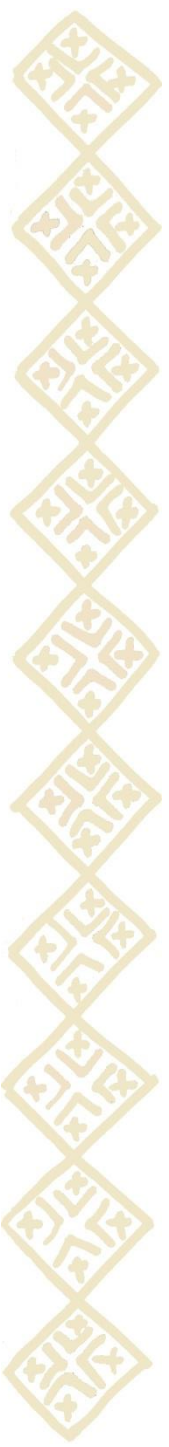
Väljund, lahendus

Õpilased esitlevad paaris- või rühmatööna ühe kodukandi püha paiga kohta valminud uurimust.

Kokkuvõte

Soovitatav on hinnata õpilaste panust esitluse valmimisse ja ladusasse ettekandmisesse. Hindamisel võiks õpetaja anda õpilastele tehtud töö kohta tagasisidet ja küsida ka klassikaaslaste arvamust. Hindamisel arvestada esitluse sisu, kujundust, tähtajast kinnipidamist, keelelist korrektsust, teema valdamist, esitlemisoskust, viitamist.

Lisaks võiks uurida õpilaste kogemust. Millised tunded neil uurimise jooksul tekkisid? Lasta oma mõtteid ja tundeid analüüsida.

Pühad allikad:

- ◆ ohvriallikas
Ussiväljal

Matmispaigad:

- ◆ tarandkalme
Lehmja-Lool
- ◆ Jüri kiriku aed

Pühad paigad Rae vallas

Hiiemetsad:

- ◆ Lehmja
tammik

Ohvrikivid:

- ◆ Assaku nõiakivi
- ◆ kultusekivid
Tohtrimäel Vaskjala
külas ja Rae külas

Rahvameditsiin enne ja nüüd

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Ühiskonnaõpetus
Pille Olesk, Valga Põhikool, Valga Gümnaasium

Paljud pered kasutavad haiguste ennetamiseks ja raviks rahvameditsiini võtteid, mida põlvest põlve edasi antakse. Suvel korjatakse ravimtaimi ja muretsetakse koju mett ning metsamarju, et ennetada ja ravida külmetushaigusi.

Tunni eesmärk

Haiguste ennetamise ja raviga seotud teadmiste ja oskuste väärtustamine, edasikandmine, hoidmine ja laiem tutvustamine. Tunni käigus saab õpilasi suunata uurima peres kasutatavaid ennetus- ja ravivõtteid.

Tulemusi saab jagada ja võrrelda kaasõpilastega. Tähtis on perekonna kaasamine õppeprotsessi. Nii teadvustatakse ja väärtustatakse (vana)vanemate tarkusi ja oskusi, andes asjakohast teavet lastele edasi. Tänapäeval on lihtne leida teadmisi raamatutest ja internetist. Siiski usutakse ja usaldatakse oma pereliikmete teadmisi ja oskusi.

Perepärimuse kogumise tulemus

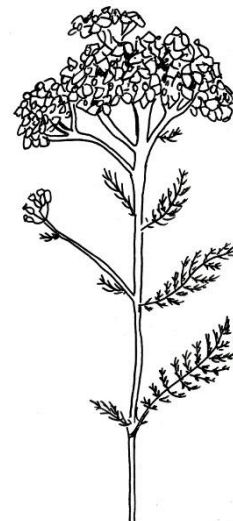
Õpilane saab praktilise tegevuse kogemuse, mille tulemusena oskab ta paremini mõtestada pärimuskultuuri ja tajuda selle järjepidevust. Õpilane teab pärimuse tunnuseid ning oskab märgata ja määratleda pärimuskultuuri enda ümber.

Kas teadsid?

Soolatüügaste ravi

Vanasti seoti soolatüüka ümber kas juuksekarv, niidijupp või hobuse sabajõhv. Maagiline vahend oli ka punane lõng, millega piirati haiget kohta. Ka tänapäeval usutakse punase lõnga raviväesse.

Soolatüükaid näidati kaduneljapäeval kuule. Haiget kohta hõõruti soola ja aknahigiga. Ka tänapäeval usutakse, et rohutirtsu hammustus kaotab tülika soolatüüka.

Raudrohi on tuntud ravimtaim. Joonis: Jane Remm

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

Rahvameditsiin (etnomeditsiin, pärimusmeditsiin): rahva seas kasutusel olevad uskumused, teadmised ja ravivõtted haiguste ennetamiseks ja neist jagu saamiseks.

Perepärimus: kultuuriliselt kokkukuuluva väikerühma pärimus, näiteks tähtpäevade ja argieluga seotud traditsioonid, suguvõsa ajalood, lood pereliikmetest.

Ravimtaimed ennetavad ja ravivad haigusi.

Õpiväljundid

Vastavalt vanuseastmele ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ on koostanud uurimistöo;
- ◆ mõistab pärimuskultuuri rolli ühiskonnas;
- ◆ seostab rahvapärimust oma pere ja endaga, tunneb rahvameditsiini lihtsamaid võtteid;
- ◆ tunneb pärimuskultuuriga seotud terminoloogiat ja esmaseid uurimisvõtteid;
- ◆ oskab tööd korrektselt vormistada ning kaasõpilastele esitada.

Seos õppekava ja ühiskonnaõpetuse ainekavaga

Õppe eesmärgid. Õpilane:

- ◆ määratleb ennast kodanikuna, toetab oma käitumisega ühiskonna, kultuuri ja looduskeskkonna jätkusuutlikku arengut;
- ◆ teadvustab ja tunneb mineviku ja nüüdisaja ühiskondade kultuurilist mitmekesisust;
- ◆ mõistab ennast kultuuri kandjana, edasiviijana ja kultuuride vahendajana;
- ◆ märkab teadmiste sidusust teiste ainetega (bioloogia – taimede tundmine, inimeseõpetus – haiguse ennetamine, psühholoogia – perekonna tähtsus, positiivsete sõnade jõud, arvutiõpetus – uurimistöo vormistamine ja esitlus).

Soovitused õpetajale

Kevadel või sügisel võib tunni läbi viia õues, aidates õpilastel märgata kooli ümbruses kasvavaid ravimtaimi. Näiteks võib kevadel leida kasepungi, õunapuuõisi,

teelehti, võililli jne. Linnaruumis tuleb teavitada õpilasi, et ravieesmärgiks tehtav korjetöö võiks toimuda linnast eemal. Tähelepanu peaks juhtima ka sellele, et mõned taimed võivad olla mürgised. II kooliastme õpilastega võib joonistada õues kasvavaid ravimtaimi. Huvitavama pildi saamiseks lõikavad õpilased papist pildi ääre ja asetavad õues selle leitud taime (näiteks võilille) ümber. See meetod võimaldab taime lähemalt vaadelda ja joonistada taime üldpildist eraldatuna. Taimi võib ka pildistada ja klassis/koolis näituse korraldada. Taimi võib korjata ja klassiruumis alusele kleepida, moodustades vahvaid kujundeid (puid, mosaiike).

Viited

- ◆ *HERBA: Historistlik Eesti Rahvameditsiini Botaaniline Andmebaas.* (2008). Koost. R. Sõukand, R. Kalle. Võrguteavik. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
<http://herba.folklore.ee/>
- ◆ Kõivupuu, M. (2004). *Rahvaarstid. Noor ja vana Suri Võrumaalt.* Tartu.
<http://www.folklore.ee/pubte/rahvaarstid/>
- ◆ Lõuna- Eesti pärimuse portaal LEPP.
<http://www.folklore.ee/lepp/>
- ◆ Paju, A. (2008). *Ravimtaimed looduses ja apteegis.* Tallinn: Agitaator.
- ◆ Raal, A. (2013). *101 Eesti ravimtaime.* Tallinn: Varrak.
- ◆ Raal, A. (2003). *Taimedes talletuv tervis.* Tallinn: Valgus.

Kooliaste: põhikooli III aste, ülesande raskusastet muutes võib kasutada ka II või IV kooliastmes.

Ainetundide arv: 4-5 (tunde võib kombineerida: 2 õppetundi (sissejuhatus ja uurimistöo esitlus), ülejäänud on õpilase kodutöö).

Materjalid, töövahendid:

arvuti, projektor.

Õpikeskkond:

Õppetegevuseks kasutatakse klassiruumi, võimalusel arvutiklassi. Kevadel või sügisel võib sissejuhatus tund toimuda õues.

Ülesande kirjeldus

Sissejuhatus (1 tund)

1. Õpetaja aitab vastavalt vanuseastmele avada teemat, tutvustades rahvameditsiini mõistet ning kasutamist enne ja nüüd. Õpetaja küsib õpilastelt, milliseid ennetus- ja ravivõtteid nad teavad.
2. Õpetaja tutvustab töö lõpptulemust, milleks on uurimistöö ning selle esitlus klassikaaslastele.

Uurimine ja töö vormistamine

1. Kodutöö – perepärimuse kogumine (võimalusel võiksid õpilased vestluse või intervjuu salvestada). Abistav küsimustik perepärimuse kogumiseks (Lisa).
2. Töö vormistamine arvutiklassis, 1 tund.
Kui pole võimalik arvutiklassi kasutada, vormistatakse töö kodutööna. Töö illustreeritakse joonistuste või fotodega. Vajadusel suunata õpilane lisamaterjali otsima, näiteks võib tööle lisada vaadeldud ravimtaime rahvapärased nimetused ja laiema kasutusala.
3. Töö arvutiklassis, 1 tund. Lihtsa slaidiprogrammi koostamine ja kujundamine. Kui pole võimalik arvutiklassi kasutada, vormistatakse esitlus kodutööna.

Väljund, lahendus (1 tund)

Uurimistöö esitamine. Ettekanne klassikaaslastele.

Kokkuvõte, tagasiside (1 tund)

1. Võimalusel koostada kogumik töödest.
2. Tulemuseks võib olla ka populaarsema ravimtaime või ravimise viisi valimine, näiteks tabeli kujul, plakatina (II-IV kooliaste).
3. Teha koolis temaatiline seminar või konverents (IV kooliaste).
4. Koostada tulemustest näiteks ajaleht (III-IV kooliaste).
5. Mitmekultuurilise klassi puhul on võimalik arutellu sisse tuua õpilaste erinevad kultuuritaustad ja -kogemused (III-IV kooliaste).

Hindamine

Kujundav hindamine. Hinnatakse märkamise, sõnastamise, tõlgendamise võimet, vanematel kooliastmetel ka analüüsioskust. Hinnatakse uurimistööd, vormistamist ja kujundust ning esitlusoskust. Hinnata võib mitmes aines, näiteks arvutiõpetuses, kunstiõpetuses jne.

Töölehe lisa. Küsitlusleht ehk abistavad küsimused rahvameditsiini-alase pärimuse kogumiseks

Andmed:

- ◆ Koguja (õpilane):
- ◆ Kogumisaeg ja -koht:
- ◆ Vastaja (pereliige):
- ◆ Kogumissituatsioon (vestlus, intervjuu jne):
- ◆ Kellelt vastaja kuulis:
- ◆ Vastaja arvamus loost:
- ◆ Pärimustekst:
- ◆ Koguja arvamus:

Mida koguda:

- ◆ Kuidas peres haigusi ennetatakse?
- ◆ Mis taimi rohuks tarvitatakse (sisse võetakse, peale määratakse) ja mille puhul? Kas on oluline ka kuuseis, kellaeg või nädalapäev?
- ◆ Kas mainitud ravivõtte on aidanud? Palun meenutage mõnda juhtumit ja selle asjaolusid (asjaosalised, aeg, koht).
- ◆ Kust saab pereliige haiguste ennetamiseks ja ravimiseks vajalikke taimi? Kas korjab ise, ostab apteegist?
- ◆ Kellelt/mille vahendusel saab/on saanud pereliige haiguste ennetamiseks ja ravimiseks vajalikke teadmisi? Näiteks kodu, tuttavad, raamatud, raadio, televisioon, ajalehed, ajakirjad.
- ◆ Kas pereliige teab mõnda rahvaarsti? Mille poolest on/oli see ravitseja tuntud? Kas pereliige on ise käinud rahvaarsti juures või tunneb kedagi, kes on seal käinud? Kas, kuidas ning mis haiguse puhul saadi abi?